

ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ

підручник для навчальних закладів
12-річної школи, професійно-технічних та вищих
навчальних закладів I та II рівня акредитації

10 клас

Київ 2010

ББК 68.49(4Укр) я721
УДК 355.211.5(477)(075.3)
З 38

Підручник підготували:

*Бахтін А. М., Василенко С. М., Винограденко Е. В., Войтенко А. Ф.,
Газін М. В., Горчаков Л. О., Заболотний В. Д., Лелека В. М.,
Ліцкевич В. К., Лісовський В. М., Малюта В. П., Тимченко В. В.,
Туртаєв Ю. В., Чудаков В. Є., Федотовський П. І., Фомицьова І. Ю.*

Посібник підготовлений відповідно до типової програми
з предмету «Захист Вітчизни»
Затверджений наказом Міністерства освіти і науки України
№ 1/11-6881 від 14.08.09 р.

Рецензенти:

Науменко М. І., директор Департаменту військової освіти та науки
Міністерства оборони України, генерал-майор, доктор технічних наук,
професор, заслужений діяч науки і техніки України;
Вишневецький П. Р., начальник Донецького ліцею з посиленою військово-
фізичною підготовкою, полковник, кандидат педагогічних наук;
Свідлов Ю. І., начальник Сумського ліцею з посиленою військово-фі-
зичною підготовкою, полковник, кандидат військових наук, доцент;
Стефаненко П. В., декан факультету радіотехніки і спеціальної підго-
товки Донецького національного технічного університету, полковник,
доктор педагогічних наук, професор

*Гриф Міністерства Оборони України
«Схвалено для використання в навчально-виховному процесі»
(Лист 3263/2/735 від 15.03.2010 року)*

«Захист Вітчизни»: Підручник (для навчальних закладів 12-річної
школи, професійно-технічних та вищих навчальних закладів I та II
рівня акредитації) 10 клас. — Київ: Ліра-К, 2010. — 400 с.

Предмет «Захист Вітчизни» як один з обов'язкових державних предметів у вищих і загальноосвітніх навчальних закладах організовується і проводиться на основі Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» та «Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді», схваленої Указом Президента України від 25 жовтня 2002 р. № 948/2002, і є складовою частиною загального процесу підготовки юнаків і дівчат до захисту Вітчизни, служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Предмет «Захист Вітчизни» дає необхідні знання з питань військової служби, охорони здоров'я, цивільної оборони.

**ББК 68.49(4Укр) я721
УДК 355.211.5(477)(075.3)**

©

© Ліра-К, 2010

ISBN 978-966-2174-05-2

ПЕРЕДМОВА

Шановні друзі!

Ви починаєте вивчати новий предмет «Захист Вітчизни». З курсу історії ви неодноразово знайомилися з прикладами мужності, героїзму, самовідданості по захисту нашої Батьківщини з часів Київської Русі і до часів сьогодні, коли Україна стала суверенною незалежною державою. Але як стати сміливим і мужнім, фізично загартованим і кмітливим, як діяти в разі виникнення надзвичайних ситуацій і при наданні першої допомоги, як володіти зброєю і прийомами самозахисту і взагалі як стати надійним захисником своєї Вітчизни — про це та інше ви дізнаєтесь з курсу предмета «Захист Вітчизни».

З проголошенням України суверенною незалежною державою і створенням її Збройних Сил головною метою військової політики нашої країни стала гарантована національна безпека.

Проблема національної безпеки є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Суспільна система, що нездатна забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого припинення.

Національна безпека для України — це надійна захищеність її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості кордонів, здатність виступати самостійним суб'єктом на міжнародній арені.

Правову основу забезпечення національної безпеки України становлять Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», інші закони і нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори та угоди.

Історичний досвід переконує, що національна безпека, як необхідна умова поступового прогресивного розвитку суспільства, може бути реальністю тільки за умови, коли забезпечення безпеки суспільства і держави стане справою кожного громадянина, у тому числі й вашою особистою справою.

В Конституції України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, тому незважаючи на те, чи будете ви проходити військову службу чи ні, до захисту своєї Вітчизни ви повинні бути готовими завжди.

Метою предмета «Захист Вітчизни» є не тільки необхідність теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки вас до захисту Вітчизни і проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України, а й створення умов для формування та вдосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, високої патріотичної свідомості.

Мета предмета досягається глибоким та осмисленим вивченням матеріалу за декількома напрямками, які розподілені на 10 розділів, кожний з яких має свої завдання.

Вивчаючи розділи підручника, ви повинні набути певних знань, умінь та навичок.

З розділу «Збройні Сили України на захисті Вітчизни» — ознайомитися:

— з нормативно-правовою базою створення Збройних Сил України та інших військових формувань України, основними напрямками міжнародного співробітництва Збройних Сил України та їх участю у миротворчих місіях ООН, нормами міжнародного гуманітарного права;

знати:

— основні історичні етапи розвитку українського війська, його призначення, організаційну структуру, озброєння і тактику ведення бойових дій,

— структуру Збройних Сил України та інших військових формувань України, їх призначення, напрями реформування та розвитку,

— основні права і свободи військовослужбовців, пов'язані з проходженням військової служби;

вміти:

— проводити аналіз військово-політичної обстановки в Україні та у світі.

З розділу «Міжнародне гуманітарне право про захист жертв війни» — знати:

— історію виникнення міжнародного гуманітарного права; призначення, принципи і норми міжнародного гуманітарного права та сфери його застосування;

— основні міжнародні конвенції, терміни та поняття Міжнародного гуманітарного права;

— заборонені методи та способи ведення воєнних дій;

— порядок організації бойового забезпечення та бою з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права;

— міжнародні розпізнавальні знаки;

— відповідальність військовослужбовців за порушення норм міжнародного гуманітарного права;

вміти:

— розпізнавати особи та об'єкти що знаходяться під захистом Міжнародного гуманітарного права.

З розділу «Тактична підготовка» — знати:

— характерні риси загальновійськового бою, способи ведення бою із застосуванням звичайної зброї;

— тактичні знаки — умовні позначення загальновійськового бою; поняття про удар і завдання вогню;

— значення і види маневру вогнем та підрозділами в бою;

— класифікацію вогню;

— види бойового забезпечення дій взводу (відділення);

— екіпіровку солдата в бою.

З розділу «Вогнева підготовка» — знати:

— призначення, бойові якості та загальну будову автомата Калашникова та ручних осколкових гранат,

— правила ведення вогню по нерухомих цілях і цілях, що з'являються;

вміти:

— готувати автомат до стрільби, виконувати прийоми і правила стрільби з автомату Калашникова,

— вимірювати відстань до цілей за допомогою куткових величин і елементів зброї;

— виконати встановлені програмою нормативи.

З розділу «Статути Збройних Сил України» — ознайомитись:

— із загальними правами та обов'язками військовослужбовців і їх взаємовідносинами;

- завданнями внутрішньої та вартової служби;
- сутністю військової дисципліни, обов'язками військовослужбовців щодо її додержання;

знати:

- обов'язки солдата (матроса);
- види заохочень та дисциплінарних стягнень, які застосовуються до солдат (матросів);

вміти:

- звертатися до старших (начальників);
- виконувати правила військової ввічливості;

отримати:

- навички у виконанні обов'язків днювального роти та чатового.

З розділу «**Стройова підготовка**» — *ознайомитись:*

- із загальними положеннями стройового Статуту Збройних Сил України;

- з виконанням стройових прийомів зі зброєю та без зброї, із сигналами управління;

знати:

- основні вимоги та загальні положення Стройового статуту Збройних Сил України та обов'язки солдата перед шиккуванням і в строю;

вміти:

- правильно виконувати стройові прийоми та рухи без зброї та зі зброєю;

- впевнено діяти у строю відділення та взводу;

- виконувати обов'язки солдата перед шиккуванням і в строю;

отримати:

- навички у виконанні обов'язків командира відділення.

З розділу «**Військова топографія**» — *знати:*

- порядок орієнтування на місцевості

вміти:

- визначати сторони горизонту, магнітний азимут;

отримати:

- навички в орієнтуванні під час виконання нормативів з військової топографії.

З розділу «**Прикладна фізична підготовка**» — *набути*:
— первинних навичок у подоланні перешкод, під час са-
мозахисту; пересуванні пересіченою місцевістю в пішому
порядку.

З розділу «**Військово-медична підготовка**» — *знати*:
— порядок надання першої медичної допомоги при по-
раненнях і ушкодженнях;

— засоби індивідуального медичного оснащення війсь-
ковослужбовця;

вміти:

— накладати пов'язки і джгут для зупинки кровотеч,
шини при переломах кісток і пов'язки при травмах голови,
грудної клітки і живота, користуватися засобами знеболю-
вання,

— виконувати штучне дихання та зовнішній масаж серця;

— набути первинних навичок у проведенні реанімацій-
них заходів.

З розділу «**Основи цивільного захисту**» — *ознайомитися*:

— з організацією цивільної оборони навчального закладу;

знати:

— основи нормативно-правової бази цивільної оборони
України,

— вражаючі фактори зброї масового ураження,

— основи рятувальних та інших невідкладних робіт;

вміти:

— застосовувати індивідуальні та колективні засоби за-
хисту,

— діяти у складі поста радіаційного та хімічного спосте-
реження,

— користуватися приладами хімічної розвідки та дози-
метричного контролю.

Як працювати з підручником

Матеріал підручника розподілений на розділи, теми, які ви можете відшукати в змісті. Для того, щоб отримати знання та навички, вивчаючи курс, недостатньо читати тільки текст і підрозділи, потрібно використовувати весь допоміжний матеріал, який міститься у підручнику.

Важливе місце в підручнику відводиться малюнкам, схемам, фотографіям, які допоможуть скласти уявлення про той чи інший об'єкт, ту чи іншу подію або явище. У кінці кожної теми містяться питання для закріплення знань, відповіді на які ви зможете дати після його опрацювання. Важливі твердження, факти, поняття, терміни, на які необхідно звернути увагу, виділяються іншим шрифтом.

Усі скорочення, які зустрічаються в тексті, розкриваються у переліку скорочених термінів.

У додатках підручника розкриті тактико-технічні характеристики головних зразків сучасної стрілецької зброї та бронетехніки Збройних Сил України та деяких армій іноземних держав, надаються зразки форми одягу, погонів, родів та видів військ Збройних Сил України.

Станьте надійними та професійно підготовленими захисниками своєї Вітчизни і будьте гідними цього почесного звання.

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ НА ЗАХИСТІ ВІТЧИЗНИ

Необхідність армії в сучасних умовах обумовлюється самим уявленням про державу, її сутністю та поглядами на забезпечення національної безпеки. Потреба в існуванні військових формувань тісно пов'язана з виконанням конституційних функцій із захисту суверенітету, територіальної цілісності і демократичності держави.

Становлення сучасних Збройних Сил та інших військових формувань України мають свою історію, свої традиції, які передаються із покоління в покоління і на цій основі виховується у учнів вірність своєму народові, любов до Батьківщини, прагнення служити її інтересам, бути гідними нащадками і продовжувачами славних традицій.

1.1. Збройні Сили України — військове формування держави

**Конституція України та
Закони України про
призначення Збройних
Сил та інших військових
формувань України**

Україна, проголосивши 24 серпня 1991 року свою незалежність, прагне жити в мирі та дружбі з усіма державами світу. Однак не виключена можливість виникнення воєнних конфліктів, що загрожуватимуть суверенітету нашої країни.

В основному Законі нашої держави — **«Конституції України»**, у статті 92, знайшли своє вирішення найбільш важливі, загальні питання пов'язані із захистом національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Враховуючи необхідність забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, підтримання міжнародної стабільності,

Україна має відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України — це військова державна структура, яка призначена для оборони України, захисту її суверенітету, територіальній цілісності і недоторканості. Вони будуються і здійснюють свою діяльність на основі верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав та свобод

Прикордонні війська України забезпечують захист державного кордону. Вони підпорядковані Президентові України та підконтрольні Кабінету Міністрів України.

Центральним органом управління Прикордонних військ є Державний комітет у справах охорони державного кордону України. Голова Державного комітету є командувачем Прикордонних військ України.

Служба безпеки України — державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного та оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягнень з боку окремих організацій, груп та осіб, які безпосередньо створюють загрозу на життєво важливі інтереси України.

Діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини та регулюється Законом України «Про Службу безпеки України». Служба безпеки України підпорядкована Президентові України та підконтрольна Верховній Раді України.

Органи внутрішніх справ є одним із елементів системи правоохоронних органів України. Керівництво органами внутрішніх справ здійснює міністерство внутрішніх справ України — як центральний орган державної виконавчої влади. Міністр внутрішніх справ України здійснює керівництво всією міліцією України.

Міліція — державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства

і держави від протиправних посягань. На службу до міліції набирають громадян здатних за своїми особистими, діловими й моральними якостями, освітнім рівнем, фізичною підготовкою і станом здоров'я виконувати покладені на міліцію завдання. Не можуть бути прийняті на службу до міліції особи, які мали судимість за вчинення злочину. Контроль за діяльністю міліції здійснюють Кабінет Міністрів України та Генеральний прокурор України. Охорона та оборона важливих державних об'єктів, виправно-трудових і лікувально-трудових установ, об'єктів матеріально-технічного та військового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України покладається на Внутрішні війська.

**Закони України
про засади діяльності
національних
Збройних Сил**

Правовою основою діяльності Збройних Сил України є Конституція України, Воєнна доктрина України, законом України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші закони України і укази Президента України і нормативні акти щодо забезпечення обороноздатності держави.

Воєнна доктрина — це прийнята державою система поглядів і положень про її військову безпеку, особи, народу і держави в цілому, будівництво Збройних Сил, їх використання шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів. Воєнна доктрина України має оборонний, миролюбний характер. Стратегічним завданням України в галузі оборони є захист її державного суверенітету і політичної незалежності, збереження територіальної цілісності та недоторканості кордонів. Основними напрямками реалізації Воєнної доктрини України є:

- не висувати територіальних претензій до інших держав і не бачити у жодному з народів ворога;
- суворо дотримуватись недоторканості кордонів;
- поважати державний суверенітет і політичну незалежність інших держав;
- повага і дотримання прав людини у своїй країні та за її межами;

- прагнення вирішувати всі міжнародні проблеми не-воєнними засобами;
- забезпечення оборони держави воєнними засобами;
- будівництво боєздатних Збройних Сил;
- створення матеріально-технічної основи якісно нового війська.

Воєнна доктрина стверджує, що Україна ніколи першою не розпочне бойових дій проти іншої держави, якщо сама не стане об'єктом її агресії.

Оборона України — це система заходів, які базуються на готовності та здатності органів місцевого самоврядування, цивільної оборони, національної економіки до переведення України (за необхідністю) з мирного на воєнний стан та відсічі збройної агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони.

У разі військового нападу (агресії) чи його загрози на всій території або в окремих місцевостях України вводиться воєнний стан. При цьому проводиться загальна або часткова мобілізація, призивається із запасу на службу необхідний контингент військовозобов'язаних, здійснюються заходи щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил України. Галузі народного господарства держави переводяться з мирного на воєнний стан. У цей період створюються місцеві органи військового керівництва. За їх рішенням відомства, підприємства, навчальні заклади, організації, незалежно від підпорядкування і форм власності в мирний час, спільно з військовими комісаріатами створюють дільниці для призову військовослужбовців-запасників, збору техніки, контролюють техніку особовим складом, організують навчання військовозобов'язаних військових професій, спеціальностей, виконують інші необхідні в цей час обов'язки.

6 грудня 1991 року Верховна Рада України затвердила закон «**Про Збройні Сили України**». Цей день вважається святом — Днем Збройних Сил України.

Структура і завдання Збройних Сил України **Збройні Сили України** є основою військової організації держави. Вони повинні забезпечувати стримування збройної агресії проти України та відсіч

її, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря.

Державною програмою реформування та розвитку Збройних Сил України передбачено мати у їх складі три види Збройних Сил:

- Сухопутні війська;
- Повітряні Сили;
- Військово-Морські Сили України, а також об'єднання, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, що не належать до видів Збройних Сил України.

Кожний вид Збройних Сил України має свої роди військ, що характеризуються певним призначенням, бойовими можливостями, військовою технікою, зброєю, кадровим складом тощо.

Сухопутні війська (СВ) призначені для відбиття ударів сухопутних угруповань противника, що вдерлись (напали) на територію держави.

До складу (СВ) входять такі роди військ: механізовані, танкові, аеромобільні, ракетні війська і артилерія, армійська авіація, війська протиповітряної оборони та спеціальні війська (розвідувальні, спеціального призначення, інженерні, радіаційного, хімічного та біологічного захисту, зв'язку, радіоелектронної боротьби, топографічні, гідрометеорологічні, технічного, тилового та медичного забезпечення).

Повітряні Сили (ПС) призначені для охорони повітряного простору держави, ураження з повітря об'єктів противника, висадки повітряних десантів, перевезення військ та ведення повітряної розвідки.

До ПС входять роди авіації: бомбардувальна, винищувальна, штурмова, розвідувальна, транспортна; зенітні ракетні війська, радіотехнічні війська, авіацію, протиповітряної оборони та спеціальні війська

Військово-Морські Сили (ВМС) призначені для нанесення ураження об'єктам противника та сприяння Сухопутним військам у веденні бойових дій на приморських напрямках.

До складу ВМС входять: надводні і підводні сили, авіація Військово-Морських Сил, берегові ракетно-артилерійські війська та морська піхота.

Зміни характеру збройної боротьби, форм і способів застосування військ (сил) у сучасних воєнних конфліктах викликали потребу мати у складі Збройних Сил передові та основні сили оборони і стратегічні резерви.

**Керівництво
військовою
організацією
держави**

Загальне керівництво військовою організацією держави здійснює Президент України, який є одночасно *Верховним Головнокомандувачем* Збройних Сил України та Головою ради Національної безпеки і оборони України.

Він вживає необхідні заходи щодо забезпечення надійної обороноздатності держави і постійної бойової готовності військових формувань.

У разі військового нападу (агресії) з боку іншої держави, керівництво Збройними Силами та іншими військовими формуваннями Президент України може здійснювати через Ставку Верховного Головнокомандувача, робочим органом якої є Генеральний штаб Збройних Сил України.

Верховна Рада України згідно з Конституцією України, за поданням Президента України, схвалює рішення про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України.

Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю.

Рада Національної безпеки і оборони України є вищим державним органом колегіального керівництва питаннями оборони і безпеки. Вона створюється при Президентові України для забезпечення захисту суверенітету конституційного ладу і територіальної цілісності України, вироблення стратегії і політики у сфері національної оборони.

Безпосереднє керівництво Збройними Силами України здійснює **Міністр оборони України**.

У зв'язку з найбільш ефективними застосуваннями різновидних сил в інтересах оборони держави, замість оперативних командувань створюються територіальні управління.

Питання для закріплення знань:

1. Перелічіть військові формування, які створені у нашій державі відповідно до законодавства України?
2. Хто здійснює керівництво Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України?
3. Дайте визначення поняття «Воєнна доктрина України».

Законодавство України про військову службу

Статус військової служби

Україна як незалежна європейська держава прагне стати правовою, цивілізованою країною, а тому активно працює над удосконаленням та розробкою нових законів, що визначають норми, правила діяльності, поведінки людей, регулюють соціальні взаємовідносини, забезпечують нормальне функціонування та розвиток суспільства.

Важливою складовою суспільства є військові формування. З метою їх нормальної життєдіяльності, зміцнення законності, гарантування прав і свобод військовослужбовців в Україні створено систему законодавства з питань військової служби.

Найвищу юридичну силу в нашій країні має Основний закон — Конституція України, яка у статті 65 наголошує, що:

«Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», який затверджений Верховною Радою України.

Військова служба у Збройних Силах та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаною із захистом Вітчизни. Час проходження військової служби зараховується громадянам до загального стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Підготовка громадян до військової служби

Юнаків, підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей, підготовку до вступу у військові навчальні заклади, військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу, фізичну підготовку, підвищення рівня загальноосвітньої підготовки, вивчення державної мови, патріотичне виховання.

Проходження і види військової служби. Складання Військової присяги

Підготовка громадян до служби в Збройних Силах України включає: допризовну підготовку

Військова служба поділяється на строкову військову службу і військову службу за контрактом, існує також альтернативна служба.

На строкову військову службу в мирний час призиваються громадяни України чоловічої статі, які придатні до неї за станом здоров'я і віком і яким до дня відправки у військові частини виповнилося 18 років. Юнаки, які виявили бажання навчатися у військових навчальних закладах, можуть бути зараховані до них при досягненні ними 17-річного віку.

Призов громадян на строкову військову службу проводиться на підставі Указу Президента України, що публікується у засобах масової інформації не пізніше як за місяць до початку призову. Після оголошення Указу Президента кожний призовник зобов'язаний прибути у той пункт і в той термін, що вказані військовим комісаріатом у повістці.

Зміна місця військового обліку призовниками, які досягли 18-річного віку, допускається лише до опублікування Указу Президента України про черговий призов. Виняток становлять ті призовники, які переведені на роботу в іншу місцевість, переїхали на нове місце проживання, прийняті до навчального закладу і вибувають для продовження освіти, закінчили навчальний заклад і за розподілом направляються на роботу.

Поважними причинами неприбуття громадянина до призовної дільниці у строки, встановлені військкоматом, є:
— хвороба громадянина;

- смерть або тяжка хвороба близького родича;
- перешкоди стихійного характеру.

Причини неприбуття мають бути підтверджені відповідними документами.

Для проведення призову громадян на строкову військову службу в районах (містах) утворюються призовні комісії.

На військову службу за контрактом приймаються громадяни, які відповідають вимогам проходження військової служби:

- військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які прослужили встановлений термін на строковій військовій службі і мають відповідну професійну підготовку за фахом;

- призовники віком від 17 до 21 року, також військовослужбовці та військовозобов'язані віком від 18 до 23 років, які не мають військових звань офіцерського складу і виявили бажання навчатися у вищих військових навчальних закладах або вищих навчальних закладах, які мають військові навчальні підрозділи;

- офіцери запасу, які не досягли граничного віку перебування на військовій службі, в тому числі жінки віком до 30 років, — на військову службу офіцерського складу.

Форма, порядок і правила укладання контракту з громадянином визначаються положеннями про проходження військової служби.

Громадяни України, які призвані або добровільно вступили на військову службу, складають військову присягу на вірність Українському народу.

Якщо громадяни України мають істинні релігійні переконання і належать до діючих згідно із законодавством релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та служби у Збройних Силах, то вони мають право на альтернативну службу. Альтернативна (невійськова) служба також є державною службою поза Збройними Силами України і проходить в одній з установ системи соціального забезпечення.

Після проходження строкової служби військовослужбовці продовжують службу у запасі. Служба у запасі передбачає створення в країні мобілізаційних резервів.

Підготовка військових кадрів для Збройних Сил України

У ході будівництва реформування і розвитку Збройних Сил України та інших військових формувань особлива увага надається питанням підготовки військових кадрів. Військові кадри — це основа боєздатності військової організації держави.

Система військової освіти розрахована на створення єдиної системи освіти з урахуванням інтересів усіх військових формувань України та визначення переліку спеціальностей, за якими необхідно готувати військових фахівців. Вона містить такі складові:

- початкова військова підготовка молоді;
- професійна військова підготовка;
- вища освіта військових фахівців (тактичного, оперативно-тактичного, оперативно-стратегічного рівня);
- підготовка офіцерів запасу.

В Україні створено вищі навчальні заклади для підготовки спеціалістів для Збройних Сил України, Прикордонних військ, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ та інші.

Українська держава забезпечує молоді можливість здобуття військової освіти у військових академіях, університетах, інститутах, на військових факультетах, відділеннях та кафедрах військової підготовки цивільних навчальних закладів, на курсах підготовки і перепідготовки офіцерів.

Навчання курсантів (слухачів) організовується у військових навчальних закладах. Кожний юнак, який має середню освіту, а також солдат, сержант і матрос із середньою освітою після визначеного строку служби може вступити до військового навчального закладу за власним вибором. Обираючи вищий військовий навчальний заклад, слід уважно проаналізувати свої нахили, інтереси, здібності, стан здоров'я, порадитися зі старшими, з військовиками. Кожна військова професія ставить перед юнаком певні специфічні вимоги до його здоров'я, до психічного (вольового, інтелектуального), фізичного розвитку. Ті, хто бажає вступити до вищого військового навчального закладу, в період з 1 лютого до 1 травня подають у районний (сільський) військовий комісаріат заяву. Для всебічної оцінки випускників

приймальна комісія навчального закладу проводить вступні іспити у два тури, з 1 по 25 липня. Враховуються результати письмового тестування із загальноосвітніх (шкільних) дисциплін, які є профілюючими в цьому військовому навчальному закладі, індивідуальні психологічні та фізичні якості юнака, стан здоров'я та ін. Абітурієнт, який пройшов за конкурсом, зараховується на перший курс військового навчального закладу, із цього моменту розпочинається його служба в Збройних Силах України чи в інших військових формуваннях України.

Усі випускники вищих військових навчальних закладів отримують диплом загальнодержавного зразка, який дає їм право після звільнення з військової служби працювати за цивільними спеціальностями.

У державі розгорнута також система з підготовки офіцерів для служби в Збройних Силах України та в запасі при кафедрах військової підготовки в цивільних навчальних закладах.

Офіцери, які мають вищу освіту та досвід служби у військах, можуть продовжити свою військову освіту у національних академіях України за визначеною спрямованістю.

Соціальний захист громадян України які перебувають на військовій службі

Професія захисника Вітчизни високо цінується державою. За успіхи у військовій службі військовослужбовці нагороджуються державними нагородами та відзнаками Міністерства оборони України (Додаток № 1). Військовослужбовцям та членам їхніх сімей держава забезпечує соціальний і правовий захист, надає цілий ряд пільг відповідно до закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їхніх сімей».

Військовослужбовці мають право:

— обирати і бути обраними до Рад народних депутатів, інших виборних органів держави;

— створювати свої громадські об'єднання відповідно до законодавства України. Однак вони не можуть бути членами політичних партій, організацій та рухів, тому що військові формування України перебувають поза політикою, і

військовослужбовці повинні дотримуватись лише загальнодержавної ідеології та законів України. Організація військовослужбовцями страйків і участь в їх проведенні не допускається.

Використання військовослужбовців для виконання завдань, не пов'язаних з військовою службою, не допускається.

Залежно від виду військової служби, складу військовослужбовців, їхніх військових звань, посад та кваліфікації, тривалості та умов служби держава надає цілий ряд пільг військовослужбовцям.

Пільги військовослужбовцям — особливі права, переваги та привілеї, що надаються на підставі чинного законодавства громадянам, які перебувають на військовій службі, з метою соціального захисту, компенсації певних обмежень їхніх прав та свобод, пов'язаних з перебуванням на військовій службі та стимулювання зацікавленості у її проходженні.

Члени сімей військовослужбовців строкової служби мають переважне право на прийняття на роботу і на залишення на роботі під час скорочення чисельності штату працівників, а також на першочергове направлення для професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки з відривом від виробництва та виплату на період навчання середньої місячної заробітної плати.

Органи місцевої влади повинні у першочерговому порядку працевлаштовувати дружин військовослужбовців строкової служби в разі їх звільнення при скороченні чисельності штату працівників, при ліквідації реорганізації або перепрофілюванні підприємства, установи, а також влаштовувати їхніх дітей у дошкільні заклади, незалежно від їх відомчої приналежності.

Військовослужбовці строкової служби користуються правом безоплатного проїзду міським пасажирським транспортом (всіма видами, за винятком таксі), автомобільним транспортом загального користування у сільській місцевості, залізничним і водним транспортом приміського сполучення, автобусами приміських сполучень.

Військовослужбовці строкової служби мають право безоплатно відправляти й одержувати листи.

Питання для закріплення знань

1. Що наголошує Конституція України про захист Вітчизни?
2. Які види військової служби Ви знаєте?
2. Які права надає держава військовослужбовцям?
3. Які пільги передбачені для всіх категорій військовослужбовців?
4. Перелічіть складові частини системи військової освіти.
5. Розкрийте порядок вступу до вищих військових навчальних закладів України.

Військова присяга та військова символіка України

Походження військової присяги Військова присяга — офіційна урочиста клятва, яку дають громадяни, вступаючи до лав Збройних Сил та інших військових формувань України. Ритуал прийняття військової присяги як клятви воїна на вірність своєму народу, бере свій початок з давніх часів. За історичними документами, вперше складання присяги розпочалося в IX ст., з приходом на наші землі варягів. Швидше за все від них і був запозичений цей обряд. Члени дружини клялися у своїй вірності і між собою після цього вважалися побратимами. Період козаччини ознаменований новим національним піднесенням українського народу. Ведучи боротьбу за свою Вітчизну, козаки приймали військову присягу, були їй вірні до кінця свого життя. Найважчою провиною у козацькому війську була зрада своєму командирові, тобто товариству. Прийняття військової присяги на вірність Україні як військовий офіційний ритуал був проведений вперше легіоном Українських січових стрільців у 1915 році.

Військова присяга — клятва на вірність українському народові Кожний громадянин України, котрий призивається на військову службу, приймає військову присягу. Вона складається в урочистій обстановці зі зброєю в руках, біля Бойового прапора військової частини (мал. 1). Молодий воїн дає персональну клятву українському народові, державі. Прийняття військової присяги затверджується його особистим

підписом у спеціальному документі, після чого кожен військовослужбовець стає повноправним членом Збройних Сил України.

Текст військової присяги:

Я, (прізвище, ім'я, по батькові), вступаю на військову службу і урочисто присягаю Українському народові завжди бути йому вірним і відданим, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, зберігати державну і військову таємницю.

Присягаю виконувати свої обов'язки в інтересах співвітчизників.

Присягаю ніколи не зрадити Українському народові!

Військова присяга — документ юридичної сили, що має велике державне значення. Текст присяги був затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV.

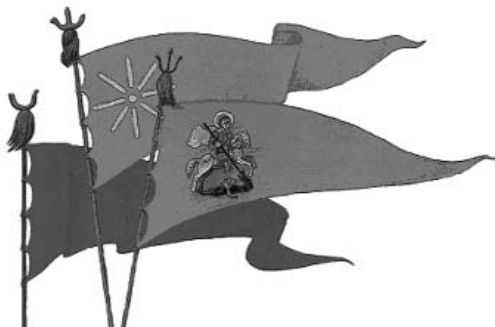

Мал. 1 Порядок прийняття військової присяги

У військовій присязі сформульовані найважливіші вимоги, які ставляться перед кожним військовослужбовцем і яких необхідно дотримуватися в інтересах національної безпеки України.

Історія походження військової символіки

Застосування військової символіки в Україні сягає сивої давнини. Одним з елементів військової символіки був прапор. Слово прапор, стяг або хоругва має два походження: скандинавське та готське. У княжу добу кожен полк та його підрозділи мали прапор, який був символом і знаком, що об'єднував воїнів, дружину навколо князя. Всі прапори були загалом подібні: на кінці держака було привішене досить довге полотно трикутної форми (мал. 2).

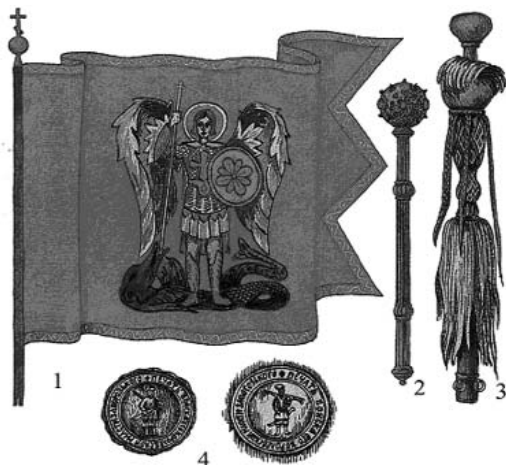

Мал. 2 Прапори княжого війська

За прапорами, які мали свої відмінності в забарвленні, пізнавали, чие то військо. Перед початком бою стяг піднімали над військом — це був урочистий знак до початку бою. Навколо прапора в бою йшла завзята боротьба, всі воїни мали за обов'язок боронити свій символ, а вороги вважали за честь здобути прапор. Хто здобув ворожий стяг, той святкував тріумф, перемогу.

У козацькому війську відзнаки звалися клейнодами. Це були гетьманська булава й бунчук, печатка, хоругви, тулумбаси (литаври). Ці ознаки своєї влади запорізьке військо надзвичайно цінило і використовувало їх з великою пошаною. Булава й бунчук — це відзнаки гетьмана, які він діставав від війська чи від знаті (королів), що хотіли повернути козаків до себе. Печатка запорізького війська була круглою, з гербом посередині, мала різні розміри. Прапори у козацькому війську були трьох видів: корогва всього війська

або гетьманська; полкова корогва; сотенні корогви. Важливого значення надавалося і кольоровим полотнищам. Дуже різномірні були прапори за часів гетьманування Богдана Хмельницького. В основному використовувалися кольори — синій, жовтий, білий та червоний, на яких панувала повна довільність різноманітних знаків (мал. 3).

Мал. 3 Клейноди козацького війська:
1 — хоругва; 2 — гетьманська булава;
3 — бунчук; 4 — печатки.

У XVIII столітті вже на всіх військових прапорах був один знак, а саме «національний герб» — козак із шаблею і мушкетом. Таким чином, ми бачимо, що із середини XVIII ст. прапор несе в собі подвійний зміст: державницький (наявність на прапорі «національного герба») і суто військовий (герб окремого полку або сотні). Державний прапор — офіційний символ державної влади, що відображає суверенітет держави. Мали свої військові відзнаки й січові стрільці. Ними були прапори (в основному синьо-жовтого кольору), відзнаки роду військ, номери військової частини, військових посад тощо.

У період національно-визвольних змагань 1917-1921 років в українських військових формуваннях використовувалась переважно національна символіка. А саме: синьо-жовті

прапори і тризуб. В цей же період був затверджений Військово-Морський прапор Української Народної Республіки із зображеннями тризуба.

Бойовий прапор військової частини Збройних Сил України

ськовослужбовця віддано мужньо, вміло і непохитно боронити Українську державу, не шкодуючи свого життя.

Кожна військова частина під час свого формування отримує Бойовий Прапор (Мал. 4). Бойовий Прапор є символом честі, доблесті, слави і зобов'язує кожного військовослужбовця служити Українському народові, мужньо, вміло і непохитно боронити Українську державу, не шкодуючи свого життя.

Мал. 4 Прапори:

- 1 — Сухопутних Військ; 2 — Повітряних Сил;
3 — Військово-Морських Сил

Бойовий Прапор військової частини є почесним знаком, що визначає особливості її бойового призначення, історії та заслуг і свідчить про належність військової частини до військового формування. Після сформування військової частини Бойовий Прапор вручається їй від імені Президента України та закріплюється за військовою частиною на весь час її існування, незалежно від зміни її назви і номера (мал. 5).

Мал. 5 Вручення Бойового Прапору

Зміни назви військової частини вносяться до Грамоти Президента України, що видається під час вручення Бойового Прапора. Бойовий Прапор знаходиться зі своєю військовою частиною, а на полі бою — в районі бойових дій, в яких частина бере участь. У разі втрати Бойового Прапора командир військової частини і військовослужбовці, котрі є безпосередніми винуватцями цього, несуть відповідальність згідно з законом, а військову частину розформовують. Для охорони Бойового Прапора виставляється Пост №1 — найвідповідальніший і найважливіший. Він довіряється найкращим воїнам, які зі зброєю в руках охороняють його. Біля Бойового Прапора військовослужбовці дають присягу, беруть участь у парадах, походах.

До Бойового Прапора прикріплюються ордени і медалі, яких частина удостоєна за видатні бойові заслуги, успіхи. Найпочеснішою відзнакою воїна за службу є фотографування біля розгорнутого Бойового Прапора військової частини.

Питання для закріплення знань

1. Розкрийте текст військової присяги.
2. Як проводиться ритуал прийняття військової присяги?
3. Що належить до військової символіки України?
4. Розкрийте порядок вручення Бойового Прапора військової частини.

1.2. Розбудова національних Збройних Сил

Основні історичні етапи розвитку українського війська Невід’ємною складовою частиною загальної історії нашої держави є історія українського війська, яка тісно пов’язана з військовою наукою, є історичною базою її розвитку. Безпосереднє розкриття проблем історії українського війська розглядає військова історія. Вона вивчає історію війська та історію воен. Вона досліджує розвиток організації війська і методів його дій (їх інакше називають військовим мистецтвом), та військові кампанії і збройні сутички (Додаток № 4).

Етапи розвитку українського війська:

1. Слов'янське військо — (III-IX ст. н.е.)
2. Українське військо періоду княжої доби — (X-XIV ст.)
3. Українське військо періоду козацтва — (XV-XVIII ст.)
4. Українські військові формування під час першої світової війни. (1914-1918 рр.)
5. Збройні Сили Української Народної Республіки — (1917-1922 р.р.)
6. Збройні Сили другої світової війни — (1939-1945 рр.)
7. Збройні Сили незалежної України.

Військове мистецтво Київської держави Військова організація слов'ян формувалася, починаючи з перших століть нашої ери. Наші предки, слов'яни, ввійшли в історію, як плем'я воїнів — ратоборців. В основі військової організації слов'ян лежав поділ на роди й племена. Сам рід дбав про зброю, забезпечував охорону осель і городищ від ворогів. Члени роду в разі війни складали відділи під командуванням найстаршого в роді або обраного старости (воєводи), який підтримував у війську необхідну дисципліну. Називалось слов'янське військо «вої». Керував воями в бою воєвода. Всі важливі військові справи ведення війни чи укладення миру вирішувалися на віче (зборах) громади.

В результаті тривалого внутрішнього розвитку східнослов'янських племен у IX ст. складається одна з найбільших держав Середньовічної Європи — Русь, центром якої протягом довгих століть був Київ. Маючи потужне військо київські князі проводили активну зовнішню політику. Було відбито Крим з усіма містами, зупинено експансію кочівників, а після походів на Константинополь Візантія сплачувала Києву данину. За правління князя Аскольда Русь утвердилась як могутня країна Середньовіччя.

В IX-X ст. на розвиток слов'янського війська значний вплив мали варяги, яких на Заході ще називали вікінгами — войовниками. За їхнім зразком вибудовувалась військова система того часу.

Ядром війська була дружина — особиста гвардія князя відіграла важливу роль в походах князів Олега та Ігоря на

Чорне море, в далеких походах на Каспії й Закавказзі, в славетній болгарській кампанії князя Святослава, у військових баталіях князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого.

У війську впроваджувалося більш вдосконалене озброєння та спорядження — довгий щит, сокира. Суттєві зміни відбулися і в тактиці військ. Військо шикувалося до бою організованими підрозділами, «лавою».

Дружина присягала на вірність князю, підтримувала його й дотримувалась вірності присязі.

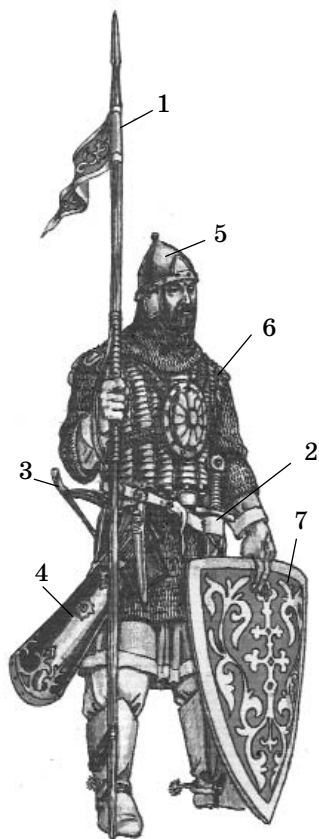
Вже з XI ст. збройні сили нашої держави починають комплектуватися з місцевого населення.

Збройні сили почали служити потребам суспільства: охороняли торгівлю, протидіяли експансії сусідніх народів тощо.

Коли держава за часів Володимира Великого і Ярослава Мудрого сконсолідувалася, утворивши могутню Київську Русь з міцними кордонами, наше військо на кілька століть набрало постійних організаційних форм.

Організація війська Київської держави

На чолі війська стояв *князь*, який спирався на постійну військову *дружину*. Дружина поділялась на старшу і молодшу. *Старша дружина* складалася з княжих мужів — *бояр*. *Молодша дружина* виконувала роль особистої охорони князя (мал. 6).

Мал. 6. Важкоозброєний дружинник: 1 — спис; 2 — меч; 3 — лук; 4 — колчан зі стрілами; 5 — шолом; 6 — кольчуга; 7 — щит.

Легкоозброєну частину війська складали *вої* — ополчення міст та сіл. Для великих походів залучались союзники і найманці, як правило, варяги чи степові орди половців і печенігів. Народне ополчення не мало постійної військової організації, а збиралося лише для самооборони, коли нападдав ворог. Згодом князі почали брати воїв у походи. Військо поділялося на *полки* (по 100 — 200 чоловік), які мали назву від імені князів чи земель. Полк поділявся на менші частини — *сотні* на чолі із сотником.

У разі небезпеки князь був зобов'язаний видавати ополченню зброю і коней.

Кожен полк мав свій стяг, сурми й бубни. Стяговик беріг стяг. Знак до бою вишикуваному війську подавали піднесеним угору стягом.

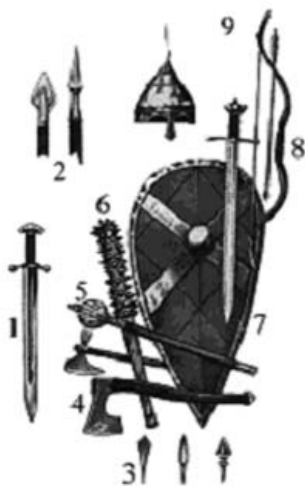
За княжої доби з'являються роди війська: піхота, кіннота, флот, а також відділи інженерного забезпечення, які займалися фортифікаційним обладнанням бойових позицій та підготовкою шляхів для більш успішного ведення бойових дій.

Озброєння війська Київської держави

Зброя поділялась на *захисну* та *наступальну*.

Захисна зброя — броня (кольчуга), шолом і щит — використовувалась для захисту тіла в бою.

Наступальна — спис, меч, шабля, сокира і лук зі стрілами — для ураження противника в бою. Списи були зброєю і піхоти, і кінноти. Вони мали різну назву (сулиця, рогатина) і були різної довжини (від 1,5 до 2,5 м). На кінці списа було залізне вістря у вигляді вдовженого листка (мал. 7).

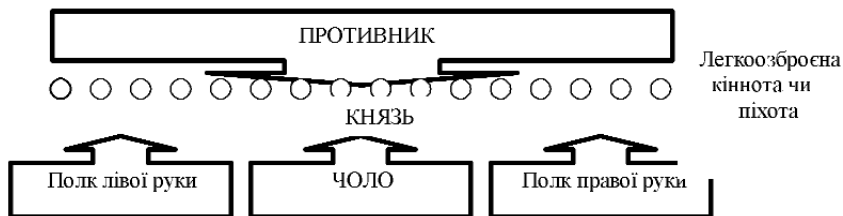

Мал. 7 Озброєння
княжого війська:

- 1 — меч; 2 — наконечники металевих списів — сулиць; 3 — наконечники стріл; 4 — бойові сокири; 5 — булава;
- 6 — палиця; 7 — щит і меч; 8 — бойовий лук;
- 9 — шолом дружинника.

Залежно від озброєння, українське військо поділялося на оружників та стрільців. Оружники озброювались мечем, списом, сокирою, використовували панцир (кольчугу), шолом щит. З них складалась важкоозброєна піхота та кіннота. Стрільці або лучники були озброєні луками та стрілами і становили легкоозброєну піхоту та кінноту. До кінця XI ст. військо було в основному пішим. Головною ударною силою була важкоозброєна піхота. Кінноту вперше використали князі Олег та Ігор у X ст. у походах на Візантію. Кіннота поділялась на важку (воїни в обладунках і шоломах, зі списами, мечами і щитами) і легку (стрільці з луками). Перед боєм, на поданий бубнами і сурмами знак, князь шиковав полки у визначений бойовий порядок.

Тактика ведення бою в Київській державі Як правило, військо під час ведення бойових дій поділялося на три частини: середню, що звалася чоло і два бічні крила — праве й ліве. У цей загальний бойовий лад шикувалися різні роди військ: важкоозброєна та легкоозброєна піхота і кіннота (мал. 8)

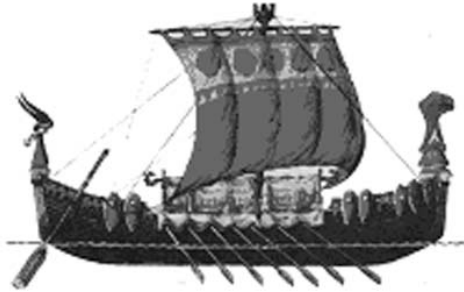

Мал. 8 Бойовий порядок княжого війська

Бій з ворогом починав князь, першим кидаючи спис. Князь завжди знаходився на передовій і вирішальній ділянці бою. Серед бою військо орієнтувалося за прапорами. Стяг, піднятий догори, означав, що полк тримається добре. Коли ж стяг хилився або падав, це був знак поразки. Із часом піхота поступилася місцем кінноті. Після того, як кіннота здобувала головну перемогу, піхота розбивала залишки ворога, захоплювала бранців у полон, забирала здобич, зброю.

**Військовий флот
Київської держави**

У княжу добу набуває більшого розвитку й військовий флот. Військові човни (лодія, суд, насад, струг, павозок) приводилися в рух веслами або вітрилом. Вони мали різні розміри і вміщували від 40 до 100 воїнів. Флот застосовували для військових походів як по морю, так і по річках. Річковий флот захищав Київ — на Дніпрі, Чернігів — на Десні тощо (мал. 9).

Мал. 9 Військовий човен XI-XIV ст

**Воєнні походи перших
князів Київської Русі**

Об'єднавши всі східнослов'янські землі перші київські князі почали стверджувати Київську Русь на міжнародній арені. Вже на початку X ст. були здійснені морські походи князів Олега та Ігоря на Візантію, в результаті яких було укладено вигідні торгово-економічні договори. Одночасно з походами на Чорне море київські князі організовували походи і на Каспійське море, з метою захисту торговельних шляхів з Персії. Втім, щоб забезпечити і стабілізувати кордони держави, славетний київський князь Святослав переносить на суходіл бойові дії в двох основних напрямках — на Схід і на Візантію. Військо Святослава розбило та знищило державу болгар над Волгою і хазарів. Щоб ослабити Візантію Святослав вирішив спершу завоювати Дунайську Болгарію, а потім вже розв'язати війни на Царгородських землях. В результаті війн болгарське військо було розбито, а з Візантією укладено мирний договір.

Військо Київської держави протягом багатьох століть у беззупинних війнах та походах підтримувало силу і могутність Київської Русі, стверджувало її як могутню європейську державу. Історія навіки викарбувала імена славних полководців Київської держави: Святослава Хороброго, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Данила Галицького та багато інших.

Українське військо періоду козаччини

Могутність війська княжих часів була зумовлена, в першу чергу, його зв'язком з державою. Татарська навала XIII — XIV ст. призвела до занепаду української держави і її війська. Землі України попали під литовські, польські, угорські, молдавські прапори. XV — XVIII століття в історії України — це період козацтва. Спочатку козаки не були організованими та з їх появою починається нова доба в історії українського війська. Боротьба козаків із татарами принесла Україні велику славу. У кінці XVI століття починаються спроби польського уряду взяти козацтво під свій контроль і, прийнявши частину його на державну службу, залучити до оборони південного кордону польської держави.

У 1578 році польський король Стефан Баторій приймає на службу козацький відділ із 500 чоловік для охорони своїх кордонів. Усі козаки були записані у реєстр. Заведений таким чином реєстр дав початок *реєстровому козацтву*, що отримувало платню, одяг і зброю. Реєстрові козаки проживали у містах, а також козацьких поселеннях, які будувалися вздовж кордону. Реєстрових козаків ще називали городовими.

На зразок реєстрового козацтва почала реорганізовуватись решта козацького війська. Чіткої організації реєстровому війську надав гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний (р.н. невідомий –1622), який за десять років гетьманування систематично проводив реформи з реорганізації війська. У війську було заведено військове навчання та впроваджена сувора військова дисципліна.

З другої половини XVII століття Гетьманщина і Запоріжжя розділяються і починають створювати окремі територіальні і військові організації.

Військова організація запорізького війська На чолі війська стояв *гетьман*. Він був головою Козацької держави, мав повну адміністративну владу, брав участь у законодавчих та судових справах. Якщо гетьман з тих чи інших причин не брав участі у походах або війнах, то з генеральної старшини призначався *наказний гетьман*.

Функції штабу при гетьманові виконувала військова генеральна старшина, до якої належали генеральні — *обозний*; два *судді*; *підскарбій*; *писар*; два *осавули*; *хорунжий* і *бунчужний*.

Військо поділялося на *полки* на чолі з *полковником*. Кожний полк (500 — 5000 чол.) поділявся на *сотні* на чолі із *сотником* (100 — 400 чол.) Сотня у свою чергу поділялася на *курені* (50 чол.), яким командував курінний отаман.

На Січі військом керував *кошовий отаман*, при якому знаходився старшинський уряд (суддя, осавул, писар). Запорозька Січ у XVIII столітті поділялася на 38 куренів — якими керували курінні отамани, та 8-10 паланок — на чолі яких стояв полковник, осавул і писар.

Козаки офіційно титулували один одного «*товаришем*», а гурт козаків — «*товариством*».

На Січі новий козак (*джура*), перш ніж набути повноправні права в товаристві, три роки повинен був навчатися військовій справі. І тільки після випробування ставав повноправним членом козацького товариства.

Озброєння козацького війська У XIV столітті на території Європи починається нова епоха у розвитку військового мистецтва яка пов'язана з поширенням пороху і створенням більш якісної вогнепальної зброї. Йдучи в ногу з часом козацьке народне військо озброюється великою кількістю рушниць.

До *озброєння козака* належали: рушниця (самопал, піщаль, мушкет, яничарка, фузія), пістоль, шабля; короткий спис (рогатина) і лук зі стрілами. (мал. 10)

Мал. 10 Озброєння козака:

1 — козацька шабля; 2 — кремнієво-набійна рушниця із замком «руського дела»; 3 — булава; 4 — пістолет з кремнієвим замком; 5 — кремнієво-набійний замок, початок XVII в.; 6 — рукоять шаблі; 7 — порохівниця; 8 — пірнач (знак влади полковника козацького війська).

Тактика дій козацького війська У першій половині XVII століття козацтво піднялося до рівня розвитку кращих європейських армій. Козаки вражали ворогів великою відвагою, дивовижною витривалістю і здатністю стояти на смерть. Козацьке військо, передусім, славилось своєю піхотою. Втім, вороги України були сильні за рахунок кінноти. Це випрацювало оригінальну тактику ведення бою. Як і в цілому світі, в поході полки й сотні йшли з своїми обозами та артилерією (на п'ять — десять козаків був один віз). Втім, на відміну від решти армій, вони використовувались як рухомий табір. На ворожій території попереду йшли розвідники й кіннота, а військо йшло між рядами возів, що в разі небезпеки замикалися у щільну фортецю (мал.11).

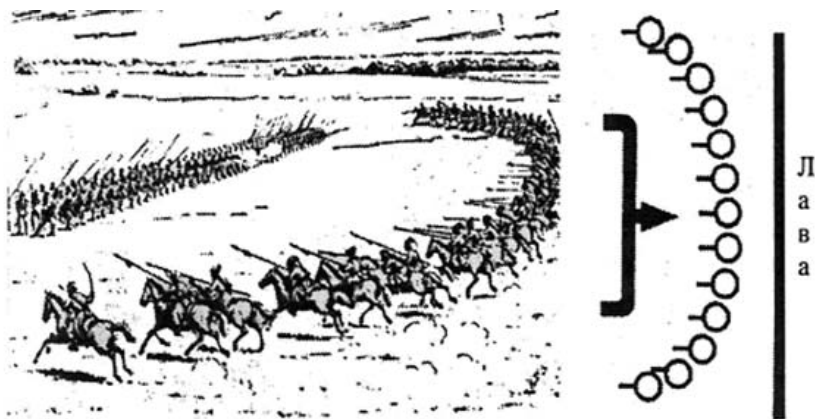
Мал.11 Козацьке військо в поході

Козак, який стояв за кількома рядами возів, був недосяжним для списа чи шаблі вершника, і в цей час міг безперешкодно вести рушничний вогонь (мал. 12).

Мал.12 Козацький табір — рухома фортеця

Бій починала кіннота, яка наступала на ворога лавою, тобто, шикуючись півколом, атакуючи таким чином противника з флангів та фронту одночасно (мал.13).

Мал.13 Тактика кінноти

Спершу вона стріляла по ворогу з луків, пістолів, рушниць, а потім зблизька вела бій списами і шаблями. Особливо

відзначалася у військовій майстерності піхота, яка була головним родом козацького війська і вважалася найкращою в Європі. Під час бою кінноти піхота непомітно виходила з табору і якнайближче підповзала до ворога, копала шанці і вела рушничний вогонь. Піхота застосовувала особливу тактику. Шикувалася в три шеренги: перша шеренга — стріляла, друга — подавала рушниці, а третя їх заряджала, що давало можливість вести безперервний вогонь по противнику (мал.14).

ШЕРЕНГИ

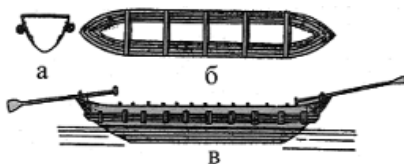
Мал.14 Тактика піхоти

Козацька артилерія у бою мала другорядне значення. Гарматою, як правило, розпочинали бій. Під час бою артилерія застосовувалася рідко.

Козацька розвідка вважалась найкращою в світі. Гетьмани завжди володіли інформацією про чисельність і місцезнаходження ворога. Збором інформації займались пластуни та розвідники, що, перевдягнувшись купцями, нерідко потрапляли до ворожого табору.

Найбільшого розвитку козацький флот набув у 1620-1630 рр. за часів гетьманування Петра Конашевича — Сагайдачного. Козацькі кораблі називалися чайками, які приводилися в рух веслами та вітрилами. Човни були 20 м довжиною, 3-4 м шириною, 2,5 м глибиною. Швидкість чайки досягала 15 км/год.

Човен вміщував 50-70 козаків, кожен з них був озброєний шаблею й двома рушницями. Крім цього, на човні знаходилися 4-6 легких гармат (мал.15).

Мал. 15 Козацький човен

Відкритий бій на морі великими силами козаки намагалися не починати, а підстерігали ворожі кораблі поодиноці, в основному вночі, й нападали на них. У бою з турецькими галерами половина козаків човна вела рушничний вогонь, а друга половина набивала рушниці. Бій закінчували, захоплюючи ворожі кораблі, які потім затоплювали.

Морські походи козаків Козацькі чайки з'являлись на Чорному морі ще з кінця XVI ст., але найбільші походи відбулися під час перших трьох десятиліть XVII ст. 1606 року відбувся перший похід, що звернув загальносвітову увагу до козаків. Під час цього походу було зруйновано кілька турецьких міст. Ще гучніші походи припадають на гетьманування Сагайдачного. Козаки в морських походах не лише захоплювали міста і фортеці в Криму і на узбережжі Чорного моря, визволяючи бранців, але й декілька разів розбивали і топили турецькі ескадри. Запорозькі походи були відповіддю козаків на татарські напади, що рік у рік нищили українські землі, забираючи в полон безліч людей. Козаки, виступивши месниками українського народу, здобули славу захисників України.

Битви Богдана Хмельницького у національно-визвольній боротьбі українського народу Прекрасний образ козака патріота ми вбачаємо у видатному гетьмані і талановитому полководці Богдані Хмельницькому (27.12.1595-27.07.1657). Становлення Богдана Хмельницького, як полководця, започаткувалося змолоду, в часи служби у реєстровому козацтві та його участі у військових походах.

Свого розвитку талант полководця набуває в ході військових походів під час національно-визвольної війни українського народу 1648-1654 років проти польської шляхти. У способах ведення війни він не визнавав ніяких вагань, ні пересудів, кожний шлях, що вів до перемоги, був для нього однаково прийнятний. Уже в перших битвах 1648 року під Жовтими Водами та Корсунем Б.Хмельницький виявляє вміле та завчасне планування операцій та ведення оперативної і тактичної розвідки і доцільне використання

місцевості; вміння знайти союзників у тому числі й серед противників; врахування морально-психологічного фактору своїх військ, військ союзників (татар) та противника.

**Діяльність українських
військових формувань
у боротьбі за національну
державність
у 1917-1920 рр.**

Перша світова війна (1914-1918) стала для Європи першим жахливим свідченням сучасного ведення бойових дій. Війна набрала масового характеру. Вона виникла між двома коаліціями великих держав за переділ світу, колоній та сфер впливу. Перед першою світовою війною Україна була розділена між двома сусідніми імперіями — Російською та Австро-Угорською.

Українські січові стрільці Кінець XIX-початок XX ст. був ознаменований новим піднесенням національно-визвольної боротьби українського народу. Центром її стала Західна Україна (Галичина). Там зародився січовий стрілецький рух.

Єдиною українською національною військовою організацією на початку першої світової війни в складі австро-угорської армії був сформований із студентської та національно свідомої селянсько-робітничої молоді Галичини добровільний легіон *Українських Січових стрільців (УСС)*. Ця назва свідчила про його зв'язок з традиціями січового козацтва. Командування першим легіоном очолив Теодор Рожанковський (1875-1970).

У вересні 1914 року з дозволу австрійського уряду було сформовано легіон в кількості 2500 добровольців. Він був реорганізований на перший полк січових стрільців. Українські січові стрільці брали участь у багатьох боях проти російських військ. Особливо тяжкими були бої в 1914-1915 р.р. в Карпатах.

У жовтні 1918 року підрозділ Українських січових стрільців перевели на Буковину, де їх застали листопадові події 1918 року в Західній Україні. Легіон УСС складався з піхотного полку (2-3 курені). Кожен курінь (батальйон) мав чотири піхотні сотні (роти). Сотні склалися з чотирьох чот (взводів), чоти з чотирьох роїв (відділень) по 10-15 чоловік.

Для підготовки поповнення легіону була створена військова школа, яка складалася з кількох сотень і мала власне господарство.

Інша частина українського населення брала участь у першій світовій війні в складі російської армії.

Збройні Сили Української Народної Республіки

Перші два десятиріччя ХХ століття стали одним з найдинамічніших в українській політичній історії: лютнева (1917) революція в Росії започаткувала процеси відродження української державності. 17 березня 1917 року у Києві створено Українську Центральну Раду, яка стала фундатором становлення української держави, на чолі з відомим політичним діячем і вченим Михайлом Грушевським (1866-1934).

З проголошенням УНР почалось створення національних Збройних Сил. 16 січня 1918 року Центральна Рада УНР ухвалила Закон про утворення народної армії на міліційній основі для оборони держави від зовнішнього ворога. Народна міліція створювалася за територіальним принципом (по округах). В цей же час для управління військами створюється Військове Міністерство УНР та Генеральний штаб.

В січні 1918 року схвалено тимчасову форму одягу (однострій) українського війська. Військові звання у війську не встановлювалися, а запроваджувалися тільки відзнаки військових посад (ройовий, чатовий, бунчужний, півсотенний, сотник, курінний, полковник, отаман бригади, отаман дивізії, отаман корпусу). З полонених українців на території Австрії та Німеччини було створено дивізії сірожупанників та синьожупанників (мал. 16), які носили жупан відповідно сірого та синього кольору.

Мал. 16 Сотник синьожупанної дивізії

У квітні 1918 року приймається рішення про реорганізацію народної міліції у регулярну українську армію. Планувалось, що вона буде складатися з 8-10 військових територіальних корпусів. Проте уряд УНР не встиг це виконати, бо 29 квітня 1918 року відбувся державний переворот, внаслідок якого до влади на Україні прийшов гетьман Павло Скоропадський, який замість УНР проголосив Українську державу. Захопивши владу, гетьман звертає серйозну увагу на формування української регулярної армії. Верховним головнокомандуючим усіма військами був гетьман, який здійснював керівництво військами через Військове Міністерство та Генеральний штаб.

Структурно військо поділялося на оперативно-територіальні об'єднання (корпуси), яких налічувалося вісім (Волинський, Подільський, Одеський, Київський, Чернігівський, Полтавський, Харківський, Катеринославський). Кожен корпус складався з двох піхотних дивізій.

16 жовтня 1918 року гетьманським універсалом відновлено козацтво, на зразок кубанських, донських козачих організацій.

У листопаді 1918 року чисельний склад української армії без козацтва нараховував 60 тисяч чоловік. Гетьман П. Скоропадський сформував Сердюцьку дивізію. Відновлено у Білій Церкві окремий загін січових стрільців.

Для підготовки військових кадрів розгорнулася система навчальних закладів: військова академія з трирічним терміном навчання, повітряна школа, чотири кадетські школи, дві школи старшин для піхоти і по одній для кінноти, артилерії та технічної служби. У війську затвердили військові посади і відзнаки для підстаршин, старшин і генералів.

У листопаді 1918 року гетьман Павло Скоропадський без згоди народу проголосив Україну федеративною частиною Росії. Щоб утримати українську державність, новостворений Український національний союз на чолі В. Винниченком готує повстання проти гетьмана Павла Скоропадського. Його розпочали січові стрільці, підтримані селянським повстанським рухом навколо Білої Церкви. 30 жовтня 1918 року на таємних зборах представників всіх політичних партій створюється новий український уряд — Директорія

Української Народної Республіки. Симона Петлюру призначено головним отаманом республіканських військ. 16 листопада 1918 року почався збройний наступ Січових стрільців проти гетьмана, який закінчився поразкою гетьманських військ біля с. Мотовилівки. 14 грудня 1918 року після зречення Скоропадського від влади була відтворена Українська Народна Республіка на чолі з Директорією. Підрозділи і частини Гетьманату перейшли на бік повста-лого народу.

Українська Галицька Армія Українська Галицька Армія була створена для боротьби проти поляків на території Західної України (1919 р.). Структурно армія поділялася на три корпуси. В армії налічувалося близько 60 тисяч бійців, 45 куренів піхоти, близько 40 батарей.

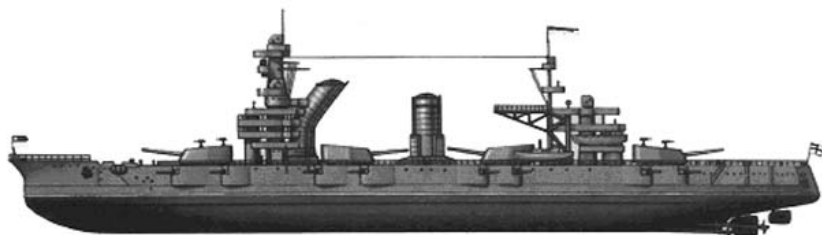
Авіація Галицької армії була сформована в грудні 1918 року за допомогою Української Народної Республіки. Армія мала також броньовані машини та бронепоезди, які були озброєні кулеметами і польовими гарматами.

У військових силах УНР отримали розвиток нові, ще невідомі в історії способи ведення бойових дій. На відміну від способу ведення бойових дій у перших війнах ХХ століття, де позиції займали тисячі кілометрів, переважає надзвичайна рухливість та зручне маневрування невеликими відділами на великій території. Війна велась вздовж залізничних шляхів за важливі станції та населені пункти. Перемога діставалась війську, яке мало більшу рухливість, кращу зброю та підготовлених командирів.

Український військово-морський флот З вибухом революції в Росії (1917 р.) революційний рух поширюється і на українських моряків, які на Чорноморському флоті становили більш як 75 %. Через чотири місяці половина кораблів флоту підняла український національний прапор. У березні 1918 року Центральна Рада проголошує створення військового флоту УНР на Чорному та Азовському морях.

29 квітня 1918 року в день проголошення Гетьманату флот підняв український прапор. Цей день 29 квітня 1918 року вважається святом Українського військово-морського флоту.

Військово-морський флот України складався з лінійних кораблів, серед яких кораблі велетні — дредноути — «Цариця Катерина Велика» та «Воля» (мал. 17), крейсерів, гідрокрейсерів (авіаносців), міноносців, підводних човнів та сторожових катерів і морської піхоти.

Мал. 17 Дредноут «Воля»

У 1921 році Українська державність втратила свою силу, а українські землі опинилися під окупацією Румунії (Буковина), Чехословаччини (Закарпаття), Польщі (Галичина з Лемківщиною і Холмщиною), більшовицької Росії (Наддніпрянська Україна).

Помилкою українських урядів було нерозуміння того, що державність могла утримати лише боездатна регулярна армія, що в результаті привело до втрати незалежності і поділу України.

Боротьба українського народу проти фашизму та національно — визвольна боротьба під час другої світової війни

1 вересня 1939 р. нападом нацистської Німеччини на Польщу розпочалася Друга світова війна. У вересні радянські війська перейшли кордон і окупували більшу частину польської території — західні українські землі.

22 червня 1941 р. німецькі війська без оголошення війни перейшли західний кордон Радянського Союзу. Розпочалася

Велика Вітчизняна війна. Найбільша частина німецьких сил — група армій «Південь» мала захопити Україну. Саме тут відбулися такі перші крупно масштабні операції тяжкого 1941 року, як зустрічна танкова битва Луцьк — Броди-Рівне, Київська та Одеська оборонні операції. Вже в перших боях загинуло або потрапило у полон велика кількість радянських солдат. Німці зустрілися з масовим героїзмом народу у захисті своєї Вітчизни.

У перші дні війни німецькі війська захопили значну територію України. На початку липня майже вся Правобережна Україна була окупована. Стратегічне місце в планах німецького командування Україна зберігає і надалі.

Після переконливої перемоги радянських військ у Сталінградській битві (19.11.1942-02.02.1943 рр.) почалося визволення окупованих земель України. 18 грудня 1942 року було визволено перший населений пункт на українській землі — село Півнівку Ворошиловоградської (тепер Луганської) області. Так розпочалася Ворошиловоградська наступальна операція (29.01-18.02.1943). Подальше визволення Лівобережної України відбувається в ході Курської битви (5.07.1943-23.08.1943) та після неї.

Курська битва стала однією із вирішальних операцій, яка поклала корінний перелом німецької стратегії та змінила весь хід другої світової війни. Німецька армія втративши повністю стратегічну ініціативу, перейшла до оборони, що дало можливість радянським військам здійснити стратегічний наступ на всіх ділянках фронту. Значна увага Ставки Верховного Головнокомандування була звернута на подальше визволення України.

Корсунь-Шевченківську операцію згодом назвуть «Сталінградом на Дніпрі», «Українськими Каннами», де було оточено і знищено 73 тис. німецьких солдат та офіцерів, 15 дивізіям противника (8-ми із них танковим) була завдана відчутна поразка.

Влітку та восени 1944 року, внаслідок блискуче проведених Львівсько-Сандомирської (13.07-29.08.1944), Ясько-Кишинівської (20-29.08.1944 р.) та Карпатсько-Ужгородської (9.09-28.10.44 р.) операцій 28 жовтня 1944 р. було повністю визволено територію України.

У визволенні України брала участь майже половина діючої Червоної Армії.

Партизанський та підпільний рух на Україні

Починаючи з літа 1941 року у зв'язку з відступом Червоної Армії на землях окупованих загарбниками почали утворюватись підпільні організації, керовані як радянським, так і українським національним підпільними центрами. Основним завданням таких підпільних організацій було проведення підривної та диверсійної діяльності. На кінець 1941 року на радянсько-німецькому фронті у полоні та оточенні опинилася велика частина особового складу Червоної Армії. Тисячі з тих військовослужбовців, які не змогли пробитися за лінію фронту, почали створювати партизанські загони.

Головною метою партизанської війни було руйнування німецьких комунікацій («рейкова», «шляхова» війни). Дії радянських партизанських загонів в Західній Україні не знайшли такої підтримки, як у її східній і центральних частинах. Там значно більший вплив мали загони ОУН.

У 1943 році партизанський рух на території України досяг апогею і став настільки загрозливим для окупантів, що Гітлер змушений був видати спеціальний наказ № 14 щодо боротьби з партизанами.

Роль та значення Української Повстанської Армії

14 жовтня 1943 року створюється *Українська Повстанська Армія* (УПА). У комплектуванні та навчанні цих підрозділів взяли участь колишні офіцери українських батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд», що діяли у складі вермахту. Подальшу розбудову УПА взяв на себе центральний провід ОУН (Б). Головнокомандуючим сил УПА стає член проводу ОУН (Б), український офіцер Роман Шухевич. Завдяки широкій та ефективній підпільній мережі ОУН, УПА швидко розрослися у велику, добре організовану партизанську армію, яка захопила контроль над значними частинами Волині, Полісся, а пізніше і Галичини.

У цих районах УПА отримувала поповнення та проводила військову підготовку у створених військових школах. З лютого 1943 року УПА активізує свою боротьбу, як проти радянських партизан, так і проти німців. У квітні 1943 року УПА вдалося звільнити від німців багато районів Волині. Загони УПА діяли на Поділлі, Київщині та інших районах України, мали розгалужену систему своїх підпільних формувань і осередків, самооборонних кущових відділів. Прихід у Західну Україну Червоної Армії призвів до жорстоких сутичок між військами НКВС і УПА. Насамперед дії УПА були спрямовані проти НКВС, членів комуністичної партії й тих, хто впроваджував радянський режим на цих землях. Для ліквідації УПА радянські війська організували блокаду величезних партизанських територій.

9 травня 1945 року закінчилися війна, але боротьба з УПА набула більшого розмаху. УПА у 1945 році мала більше бійців, ніж могла озброїти.

Для боротьби з УПА радянський уряд створив загони НКВС, що діяли під виглядом повстанців і творили усіякі безчинства, щоб залякати західноукраїнське населення й позбавити УПА підтримки народу, почали виселяти людей із районів розташування баз УПА. Великих людських, моральних і матеріальних втрат зазнав український народ у період післявоєнної боротьби УПА з військами державної безпеки Польщі, Чехословаччини та Радянського Союзу, яка точилася аж до 1953 року.

Заради національного спасіння, миру — наші діди та прадіди в лавах Червоної Армії, Української Повстанської Армії, партизанських загонів боролися проти свого спільного ворога — гітлерівців.

Питання для закріплення знань:

1. Перелічіть озброєння княжого війська.
2. Намалюйте схему:
 - бойовий лад княжого війська.
 - бойовий лад козацького війська.
3. В якому році з'явилася перша Січ і хто її засновник?
4. Яке озброєння мав козак?
5. Розкрийте причини виникнення січового стрілецького руху на Україні.

6. Які військові формування діяли в період існування Української Народної Республіки.

7. Назвіть основні військові операції з розгрому німецько-фашистських загарбників.

8. Розкрийте діяльність партизанського руху опору в Україні.

9. Розкрийте діяльність ОУН УПА у Великій Вітчизняній війні.

Реформування та розвиток сучасних Збройних Сил України

Реформування Збройних Сил держави за роки незалежності

Після розпаду Радянського Союзу і проголошення в 1991 році незалежності Україна успадкувала одне з найбільш потужних угруповань військ у Європі, оснащене ядерною зброєю та в цілому відносно сучасними зразками звичайного озброєння та військової техніки. На території України на той час дислокувалися: ракетна армія, три загальновійськові та дві танкові армії, один армійський корпус, чотири повітряні армії, окрема армія Протиповітряної оборони (ППО), Чорноморський флот. Усього угруповання військ і сил нараховувало близько 780 тисяч чоловік особового складу, 6,5 тисячі танків, близько 7 тисяч бойових броньованих машин, до 1,5 тисячі бойових літаків, понад 350 кораблів та суден забезпечення, 1272 стратегічні ядерні боеголовки міжконтинентальних балістичних ракет та майже 2,5 тисячі одиниць тактичної ядерної зброї. Проте це не були ще Збройні Сили незалежної держави в повному розумінні цього слова, Україна отримала лише окремі фрагменти військової машини Радянського Союзу.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила рішення про взяття під свою юрисдикцію усіх розташованих на українському терені військових формувань Збройних Сил колишнього СРСР та про створення одного з ключових відомств — Міністерства оборони України.

З цього часу наша держава стає лідером серед колишніх радянських республік у справі створення власної армії, вбачаючи в ній основу і гаранта реальної державності. Уряд України приступив до створення Збройних Сил та інших військових формувань.

Процес військового будівництва в Україні умовно можна розподілити на три основні етапи:

— перший, з 1991 по 1996 роки — формування основ Збройних Сил України;

— другий, з 1997 по 2001 — подальше будівництво Збройних Сил України;

— третій, з 2001 до 2011 року — реформування та розвиток Збройних Сил України.

Характерними ознаками першого з них були одночасне формування правової основи діяльності Збройних Сил, реорганізація їх структур, створення відповідних систем управління, забезпечення та інших елементів, необхідних для їх функціонування.

При цьому становлення Збройних Сил України у згаданий період супроводжувався значним скороченням військових структур, чисельності особового складу, кількості озброєнь та військової техніки.

Так, на кінець 1996 року було скорочено понад 3,5 тисячі різноманітних військових структур, майже 410 тисяч чоловік особового складу. Значно зменшилася кількість озброєнь та військової техніки: бойових літаків — на 600 одиниць, вертольотів — майже на 250 одиниць, парк танків та бойових броньованих машин скоротився майже на 2400 і 2000 відповідно.

В основу процесу створення власного війська були закладені політичне рішення керівництва України стосовно без'ядерного і позаблокового статусу держави. На 1 червня 1996 року на території України не залишилося жодного ядерного боезаряду або боеприпасу.

Незважаючи на різноманітні труднощі того періоду були закладені основи національного війська незалежної держави: за короткий термін були створені Міністерство оборони, Генеральний штаб, види Збройних Сил, системи управління, підготовки і всебічного забезпечення військ (сил) тощо.

Безумовно, головною причиною незадовільного виконання основних заходів будівництва Збройних Сил України було постійне зниження у Державному бюджеті України як загальної частки видатків на національну оборону взагалі,

так і витрат на утримання Збройних Сил, закупівлю озброєння і військової техніки, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт зокрема.

Ці та інші чинники зумовлювали необхідність розробки обґрунтованої Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України, яка б не лише визначила напрями та пріоритети будівництва національних Збройних Сил, а й збалансувала б їх завдання, структуру, чисельність з потенційними воєнними загрозами та викликами національній безпеці України та сучасними економічними можливостями держави.

Організаційна та функціональна структура Збройних Сил України

Сухопутні війська Збройних Сил України є головним носієм бойової могутності Збройних Сил незалежної Української держави. За своїм призначенням та обсягом

покладених на них завдань вони відіграють вирішальну роль у виконанні Збройними Силами України своїх функцій як у мирний, так і воєнний час.

Механізовані і танкові війська, що складають основу Сухопутних військ, виконують завдання щодо утримання зайнятих районів, рубежів і позицій, відбиття ударів противника, прориву оборони противника, розгрому його військ, захоплення важливих районів, рубежів і об'єктів, діють у складі морських та повітряних десантів. На озброєнні з'єднань і частин механізованих та танкових військ знаходяться: танки Т-64, Т-72, Т-80, Т-84; бронетранспортери БТР-70 та БТР-80; бойові машини піхоти БМП-1 й БМП-2 та інші зразки озброєння.

Ракетні війська і артилерія Сухопутних військ призначені для ураження живої сили, танків, артилерії, протитанкових засобів противника, авіації, об'єктів ППО та інших важливих об'єктів при веденні загальновійськового бою. На озброєнні з'єднань, частин та підрозділів РВіА знаходяться: ракетні комплекси оперативного-тактичних, тактичних ракет; реактивні системи залпового вогню типу «Смерч», «Ураган», «Град; самохідні гармати «Гіацинт»,

«Пион», «Акація», «Гвоздика»; протитанкові засоби «Штурм», «Конкурс», «Рапіра».

Армійська авіація є найбільш маневреним родом Сухопутних військ, призначеним для виконання завдань у різноманітних умовах загальновійськового бою. Частини і підрозділи армійської авіації ведуть розвідку, знищують бойову техніку та живу силу противника, здійснюють вогневу підтримку під час наступу чи контратаки, висаджують тактичні десанти, доставляють у вказані райони бойову техніку та особовий склад, виконують інші важливі завдання. З'єднання та частини армійської авіації Сухопутних військ мають на озброєнні вертольоти типу Мі-8, Мі-24 та їх модифікації.

Аеромобільні війська — високомобільний компонент Сухопутних військ. До аеромобільних військ належать з'єднання, частини та підрозділи зі складу сухопутних військ і армійської авіації, що цілеспрямовано підготовлені для спільних дій у тилу противника. Аеромобільні війська перебувають у постійній бойовій готовності і є наймобільнішим родом військ, який спроможний виконувати будь-яке завдання в різних умовах.

Війська протиповітряної оборони Сухопутних військ призначені для прикриття військ від ударів противника з повітря у всіх видах бойових дій, при перегрупованні та розташуванні їх на місці. Війська ППО мають ефективні зенітні ракетні та зенітні артилерійські системи і комплекси, які характеризуються високою швидкострільністю, живучістю, маневреністю, здатністю діяти за будь-яких умов сучасного загальновійськового бою. До зенітних ракетних систем та комплексів дивізійної ланки належать зенітні ракетні комплекси «Оса», «Куб», «Тор», а до зенітних ракетних та зенітних артилерійських комплексів полкової ланки — ЗРК «Стріла-10», ЗГРК «Тунгуска», ПЗРК «Ігла», ЗАК «Шилка».

Повітряні сили Збройних Сил України

Виходячи із світової практики й історичного досвіду було прийнято рішення про створення на базі Військово-Повітряних Сил та Військ Протиповітряної оборони якісно

новий вид Збройних Сил України **Повітряних сил Збройних Сил України**, які є одними з важливих гарантів цілісності і незалежності нашої держави. Вони надійно стоять на сторожі повітряного простору України. Повітряні Сили України — один з головних носіїв бойового потенціалу Збройних Сил України. Цей високоманеврений вид Збройних Сил призначений для охорони повітряного простору держави, ураження з повітря об'єктів противника, авіаційної підтримки своїх військ (сил), висадки повітряних десантів, повітряного перевезення військ і матеріальних засобів та ведення повітряної розвідки.

Повітряні Сили у своєму складі мають повітряний та протиповітряний компоненти, які розподілятимуться на роди:

❖ **Повітряний компонент Повітряних Сил**

— *винищувальна* авіація Повітряних Сил призначена для знищення в повторі літаючих апаратів противника і забезпечення панування в повітрі. Також може використовуватись для знищення наземних і надводних цілей та ведення повітряної розвідки.

— *бомбардувальна* авіація призначена для ураження військ противника і його наземних та морських об'єктів бомбами та ракетами.

— *штурмова* авіація призначена для ураження, як правило, з малих і над малих висот малорозмірних і рухомих цілей. Це основне завдання штурмової авіації сухопутних військ і сил флоту.

— *розвідувальна* авіація призначена для ведення повітряної розвідки

— *військово-транспортна* авіація призначена для висадки повітряних десантів, перекидання військ повітрям, доставки озброєння, боєприпасів та палива, евакуації поранених та хворих.

— *спеціальна* авіація має на озброєнні літаки та вертольоти спеціального призначення: санітарні, транспортні, заправники та ін.

❖ **Противітряний компонент Повітряних Сил:**

— *зенітно-ракетні війська* призначені для протиповітряної оборони важливих адміністративно-політичних

центрів і промислово-економічних районів країни, угруповань військ та інших об'єктів;

— *радіотехнічні війська* призначені для ведення радіо, радіотехнічної, радіолокаційної та повітряної розвідки, збору і узагальнення даних, оповіщення військ (сил), органів управління та вищого керівництва Збройних Сил України;

❖ **Військово — Морські Сили Збройних Сил України** призначені для стримування, локалізації і нейтралізації збройного конфлікту, а за необхідності — відсічі збройної агресії з моря як самостійно, так і у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України.

До складу Військово-Морських Сил входять:

— *надводні та підводні сили* основна частина ВМС що складається з надводних кораблів та підводних човнів і яка призначена для захисту акваторії і морських комунікацій нашої держави, висадки морських десантів та сприяння сухопутним військам у проведенні наземних операцій;

— *морська авіація* призначена для знищення сил флоту противника і його транспортних засобів, прикриття наших кораблів та розвідки на морських напрямках;

— *берегові ракетні війська* призначені для оборони військово-морських баз, портів та узбережжя від нападу противника з моря за допомогою потужних ракетних комплексів;

— *морська піхота* елітний підрозділ ВМС призначений і спеціально підготовлений для ведення бойових дій у складі морських десантів, а також для оборони узбережжя, військово-морських баз і портів та виконання інших завдань.

Перспективи розвитку Збройних Сил України З проголошенням незалежності Україна постійно рухається у напрямку створення висок професійних і мобільних Збройних Сил, які були б здатні вчасно і адекватно відповісти на будь які загрози для національної безпеки, надійно захищати нашу землю і нашу родину. Необхідність посилення цієї роботи викликана нестабільною зовнішньополітичною ситуацією, брак міжнародної безпекою, активізацією у світі тероризму і піратства.

Саме тому невідкладно і цілеспрямовано вирішується цілий комплекс непростих завдань спрямованих на професіоналізацію війська і відмови від строкової служби, переоснащення національних Збройних Сил, підвищення рівня їх бойової готовності.

Втім, незважаючи на негаразди, Збройні Сили України демонструють високий рівень бойової і професійної підготовки. Наше військо здобуло незаперечний міжнародний авторитет, беручи участь у численних миротворчих місіях ООН та НАТО.

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ

2.1. Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни

Історія виникнення Міжнародного гуманітарного права Збройні конфлікти, які постійно виникають в тій чи іншій точці земної кулі, примушують нас день у день стикатися з жорстокістю війни і стражданнями, викликаними нею, смертю та руйнуваннями. За останні 5000 років у світі відбулося більш ніж 14 000 збройних конфліктів в яких загинуло більше 5 мільярдів чоловік. Тільки з середини ХХ сторіччя у більш як 250 збройних конфліктів загинуло 86 мільйонів цивільних осіб. Саме гуманітарне право (право війни) покликане полегшувати людські страждання, що викликаються війною. Право війни народилося на полях битв, створено і оформилося в горнилі війни.

В різні часи люди намагалися запобігти насиллю та надмірній жорстокості запроваджуючи кодекси честі та статuti, що забороняли знуцання над цивільними та воїнами, що склали зброю. Практично у всіх великих цивілізаціях, починаючи з найдавніших часів і в середньовіччі, існували правила, що обмежували право воюючих сторін наносити ушкодження супротивникові. Закони, що захищали визначені категорії осіб, прямують до Персії, Греції і Риму, а також в Індії, ісламському світу, древньому Китаї, Африці і християнських державах. До цих осіб відносилися жінки, діти і старі, беззбройні військові і полонені. Заборонялося нападати на визначені об'єкти, наприклад, на місця відправлення культу, заборонялися віроломні засоби ведення бою, зокрема, використання отрут.

Прикладами прояву гуманності та людяності є існування таких історичних кодексів:

КОДЕКС МАНУ 7 століття — Близький Схід

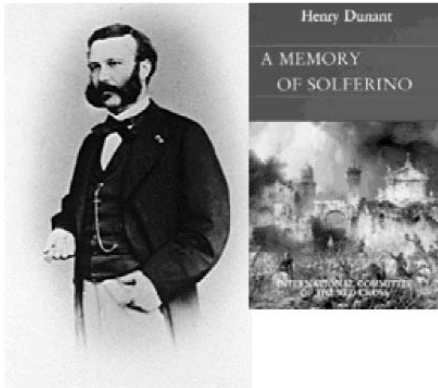
Якщо ти виграв бій, не убивай солдата, котрий втікає, чи пораненого; не порушуй пристойностей; не опоганюй тіла полеглих; не заходь до чужого будинку без дозволу; не відбирай майно мешканців цього будинку; не заподіюй шкоди жінкам, навіть якщо вони ображають тебе чи твоїх правителів; і завжди пам'ятай Всевишнього, щоб міг здобути милість Його.

КОДЕКС БУСІДО 12 століття — Японія

Третім догматом навчання Бусідо є гуманність: любов, терпимість і співчуття до інших. Гуманність розглядалась як особлива вимога до лідерів. Прояв на полі бою людяності відносно до слабких і переможених уславлювався як найгідніша поведінка воїна, тому погане поводження з полоненими повністю суперечить цьому догмату.

Але лише починаючи з дев'ятнадцятого століття, коли війни стали вести великі національні армії із застосуванням нових більш руйнівних озброєнь, коли на полях боїв залишалася величезна кількість безпомічних поранених, з'явилося право війни, засноване на багатосторонніх конвенціях.

Батьком та основоположником Міжнародного гуманітарного права вважається Анрі Дюнан. Він народився 8 травня 1828 року в Женеві.

Мал.18. Анрі Дюнан та його книга «Спогади про Сальферіно»

Одного разу він став свідком неабияких подій. 24 червня 1859 року неподалік від міста Сольферіно почалася битва між французькими і австрійськими військами. Таких жорстоких битв Європа не знала із часів Ватерлоо. Вона здивувала його і викликала обурення. Тому він вирішив присвятити своє подальше життя написанню та встановленню гуманних норм ведення війни. Сво-

їми враженнями про побачене він поділився зі світом у книзі під назвою «Спогади про битву при Сольферіно» (мал.18).

В подальшому він запропонував створити добровільні товариства для надання допомоги пораненим під час війни й прийняти міжнародний договір для надання захисту цим добровільним товариствам. У 1863 році таке перше благодійне Женевське товариство заснувало комісію з п'яти осіб для вивчення та перетворення в життя ідей Дюнан. Ця комісія заснувала Міжнародний комітет з надання допомоги пораненим, що пізніше був названий **Міжнародним Комітетом Червоного Хреста**.

Першим кроком до втілення його мети стала конференція, яку скликав Дюнан 26 жовтня 1863 року в Женеві (мал.19). На цій конференції були присутні багато керівних осіб держав Європи. Учасники цієї конференції приймають рішення про створення правових положень, що дозволили б вести воєнні дії за певними правилами які відображаються в Конвенції 1864 року «Про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях». Цей документ є **першим договором гуманітарного права**.

Мал.19. Перша Женевська конференція 1864 року

Подальша діяльність Дюнан характеризується підписанням ряду правових документів та проведенням ще декількох конференцій. Всі ці події стали фундаментом для створення та зародження Міжнародного гуманітарного права з усіма його нормами та законопроектами.

Призначення, принципи і норми Міжнародного гуманітарного права

Міжнародне гуманітарне право (МГП) є галуззю публічного міжнародного права і застосовується під час збройних конфліктів.

Воно є спробою держав установити певний мінімум норм і правил поведінки залучених до збройного конфлікту сторін з метою полегшити страждання жертв військових дій. Такі норми поведінки висловлені в міжнародних договорах (конвенціях, протоколах, угодах, пактах) і визнаються практично всіма членами міжнародного співтовариства держав.

Міжнародне гуманітарне право у свою чергу поділяється на дві галузі: **Женевське право і Гаазьке право**.

Женевське право у своїй основі спрямоване на захист жертв війни, військовослужбовців або цивільних осіб, на суші і на воді. Женевське право захищає всіх осіб, що вийшли з ладу: поранених, хворих, тих, хто попав в аварію на кораблі, військовополонених.

Чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року складають у сукупності основу цих захисних норм. На сьогодні їх підписали 170 держав і тому вони є універсально визнаними. Ці конвенції були розвинуті і доповнені прийняттям двох Додаткових протоколів від 10 червня 1977 року (Протокол I належить до міжнародних збройних конфліктів, а Протокол II — до збройних конфліктів не міжнародного характеру).

Призначення цих Протоколів полягає в доповненні Конвенцій шляхом поліпшення захисту цивільних осіб під час війни і поширення застосування гуманітарного права на конфлікти нового типу.

Гаазьке право регулює методи і засоби бою і приділяє особливу увагу способам ведення воєнних операцій.

Гаазьке право визначає права й обов'язки воюючих сторін при проведенні операцій і вводить обмеження на засоби завдання втрати супротивникові. Ці правила містяться в Гаазьких конвенціях 1899 року, цілком переглянутих у 1907 році, а з 1977 року — у Додаткових протоколах до Женевських конвенцій, а також у різних договорах із заборони та обмеження застосування озброєнь.

Право третього типу — це так назване «змішане право». Воно містить положення про захисти жертв війни й оперативних концепцій.

188 держав, у тому числі і Україна, взяли на себе зобов'язання за Женевськими конвенціями 1949 року про захист жертв війни щодо:

— необхідності однакового догляду за пораненими, як своїми, так і противника;

— поваги до фізичної недоторканості, честі, гідності, сімейних прав, моральних засад і релігійних переконань особи;

— заборони тортур і жорстокого поводження, страти без суду та нещадного знищення, депортації, взяття заручників, мародерства, пограбувань і знищення цивільних об'єктів;

— надання права делегатам Міжнародного комітету Червоного Хреста відвідувати осіб, які перебувають у полоні чи ув'язненні, та вести з ними розмову без свідків.

Міжнародні зобов'язання України стосовно дотримання норм міжнародного гуманітарного права випливають із статті 9 Конституції України, яка визначає, що «... Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Ратифікувавши Женевські конвенції про захист жертв війни та Додаткові протоколи до них Україна зобов'язалась забезпечувати широке їх вивчення, приведення своєї законодавчої та іншої нормативно-правової бази у відповідність до вимог міжнародного гуманітарного права та гарантоване дотримання його норм.

Згідно з Наказом Міністра оборони України від 11.09.2004 № 400:

Міжнародне гуманітарне право — це система міжнародно визнаних правових норм, які спрямовані на:

— захист жертв збройних конфліктів (визначається правом Женеви);

— заборону або обмеження методів і способів ведення війни (визначається правом Гааги);

— встановлення відповідальності військовослужбовців та працівників Збройних Сил України за порушення вимог права збройних конфліктів.

Норми міжнародного гуманітарного права набувають чинності з початком збройного конфлікту і повинні застосовуватись однаковою мірою усіма сторонами, які беруть у ньому участь.

Застосування норм міжнародного гуманітарного права припиняється із загальним закінченням воєнних дій, а на окупованій території — із закінченням окупації.

Принципи права війни:

1. Принцип законності — полягає в суворому і точному дотриманні всіма військовослужбовцями норм Міжнародного гуманітарного права.

2. Принцип розрізнення — полягає у здійсненні в ході ведення бойових дій чіткого розмежування між цивільними особами і комбатантами.

3. Принцип гуманності — полягає у виявленні поваги та забезпечення захисту щодо людей, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, включаючи осіб зі складу збройних сил противника, які склали зброю чи перестали брати участь у воєнних діях внаслідок поранення, хвороби або за будь-якої іншої причини.

4. Принцип воєнної необхідності — полягає у встановленні особливих випадків, де допускається відступ від принципів захисту певних категорій осіб і об'єктів для забезпечення виконання поставленого завдання.

5. Принцип обмеження свободи вибору зброї і методів ведення бойових дій.

Особи та об'єкти захисту Міжнародного гуманітарного права та порядок поводження з ними

До осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, належать:

- жертви збройних конфліктів;
- медичний і духовний персонал;
- парламентарі і особи, які їх супроводжують;
- персонал цивільної оборони;
- персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей;
- персонал, який бере участь у гуманітарних акціях.

Напад на таких осіб забороняється.

До жертв збройного конфлікту належать:

- поранені та хворі;
- особи, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата;

- особи, які пропали безвісти;
- загиблі (померлі);
- військовополонені;
- цивільні особи, які перебувають в районі воєнних дій (мал. 20).

Поранені та хворі — військовослужбовці і цивільні особи, які внаслідок травми, хвороби чи іншого фізичного або психічного розладу (інвалідності) потребують медичної допомоги або догляду та утримуються від будь-яких ворожих дій.

Особами, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата, вважаються як військовослужбовці, так і цивільні особи, яким загрожує небезпека на морі або в інших водах у результаті лиха, що трапилось з ними чи з їхнім судном (літальним апаратом), і які утримуються від будь-яких ворожих дій.

Мал.20. Біженці

Особи, які пропали безвісти, — ті, які зникли під час ведення воєнних дій і місцезнаходження яких невідоме.

Сторони, що знаходяться в збройному конфлікті, щодо вказаної категорії осіб повинні виходити, перш за все, із права сімей знати про долю своїх рідних. Тому, як тільки дозволять обставини (найпізніше — одразу ж після закінчення активних воєнних дій), кожна сторона, що знаходиться в збройному конфлікті, повинна організувати роз-

шук людей, про яких протилежна сторона повідомляє як про осіб, які пропали безвісти.

Запити про розшук від однієї сторони до іншої та відповіді на них передаються через Національні довідкові бюро і Центральне довідкове агентство Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Загиблі (померлі) — особи, які загинули (померли) за причинами, пов'язаними із веденням воєнних дій. Останки таких осіб, у тому числі й тих, хто не є громадянами держави, в якій вони загинули (померли), повинні користуватись повагою.

Військовополонені — комбатанти, які опинились у полоні, незалежно від їхнього стану — здорові вони, хворі або поранені.

Крім того, до військовополонених належать захоплені противником:

- особовий склад ополчень і добровільних загонів;

- особи, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого зразка;

- члени екіпажів торгових суден і екіпажі літаків (вертольотів) цивільної авіації, якщо вони не користуються більшим пільговим режимом через інші положення міжнародного гуманітарного права;

- населення не окупованої території, яке стихійно, за власним бажанням, береться за зброю для боротьби з військами, що вторгаються, і яке не встигло сформуватися у регулярні війська (за умови відкритого носіння ним зброї та дотримання норм міжнародного гуманітарного права).

Військовополонені перебувають під владою держави.

Полон є не покаранням, а тимчасовим обмеженням можливості брати участь у бойових діях.

Цивільне населення складається із цивільних осіб.

Цивільною особою є будь-яка особа, яка знаходиться у районі воєнних дій, не входить до складу збройних сил і утримується від будь-яких ворожих дій. У разі сумніву щодо того, чи є особа цивільною — вона вважається цивільною.

Медичний персонал (як військовий, так і цивільний) — це особи, які входять до складу медичних формувань і призначені для виконання винятково медичних цілей — розшуку, евакуації, транспортування та надання допомоги пораненим, хворим і особам, які зазнали корабельної аварії чи аварії літального апарата, а також для здійснення профілактики захворювань або для здійснення адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань та роботи на санітарному транспорті.

Медичний персонал збройних сил може мати особисту стрілецьку зброю для самооборони та захисту поранених і хворих.

Духовний персонал (як військовий, так і цивільний) — означає осіб, які виконують винятково релігійні (духовні) функції.

Парламентери — особи, які призначені військовим командуванням для ведення переговорів із командуванням противника.

Парламентер, а також особи, які його супроводжують (сигналіст-барабанщик, перекладач та особа, яка несе білий прапор), користуються правом недоторканності.

Розпізнавальним знаком парламентаря є білий парламентарський прапор.

Парламентер не може бути взятий у полон, йому повинна надаватись можливість повернутись до своїх військ (сил).

Персонал цивільної оборони — особи, які займаються вирішенням гуманітарних завдань щодо захисту цивільного населення від небезпек воєнних дій, допомагають у ліквідації наслідків війни (збройного конфлікту) і забезпечують виживання цивільного населення.

Законними цілями для нападу вважаються воєнні об'єкти. Цивільними об'єктами вважаються всі об'єкти, що не є воєнними. Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктами нападу.

До об'єктів, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, належать:

- медичні формування;
- санітарно-транспортні засоби;
- цивільні об'єкти;
- культурні цінності;
- особливо небезпечні об'єкти;

- об'єкти цивільної оборони;
- санітарні зони (міщевості);
- місщевості, що не обороняються;
- демілітаризовані зони.

Напад на такі об'єкти заборонено.

Розпізнавання об'єктів і персоналу медичної і духовної служб, цивільної оборони, культурних цінностей та особливо небезпечних об'єктів здійснюється шляхом використання розпізнавальних емблем (знаків) (Див. додаток № 2), а медичних формувань та санітарно-транспортних засобів — і розпізнавальних сигналів. Персонал медичної і духовної служб, цивільної оборони та персонал, який призначений для охорони культурних цінностей, повинен мати посвідчення особи, що підтверджує їхній статус.

**Відповідальність
військовослужбовців
за порушення норм
Міжнародного
гуманітарного права**

Усі женецькі конвенції мають статтю яка проголошує, що високі договірні сторони зобов'язуються ввести в дію необхідне законодавство для забезпечення ефективних кримінальних санкцій щодо осіб, які вчинили чи наказали вчинити серйозне порушення, визначене Конвенцією.

Стаття 91 Додаткового протоколу № 1 до Женевських конвенцій -уточнює, що учасник збройного конфлікту, який порушує норми МГП, зобов'язаний у певних випадках нести відповідальність за всі дії своїх військових формувань.

Кожна держава несе відповідальність за розшук осіб, які вчинили або наказали вчинити воєнні злочини.

Той, кого звинувачують, має бути виданий на вимогу іншої держави, якщо його не було притягнуто до суду за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в його державі.

Україна є членом 107-ми міжнародних організацій, де співпрацює як сторона підписаних відповідних конвенцій та угод.

Відповідно до чинного законодавства Україна зобов'язана дотримуватися норм і правил МГП.

МГП передбачає індивідуальну відповідальність фізичних осіб і зобов'язує держави, які беруть участь у збройному конфлікті, вживати заходів щодо припинення будь-яких порушень його вимог.

Кримінальний кодекс України, прийнятий ВР України 5 квітня 2001 року, передбачає кримінальну відповідальність за окремі діяння, які можуть кваліфікуватися як порушення МГП.

За порушення норм міжнародного гуманітарного права, які не передбачають притягнення до кримінальної відповідальності, військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність відповідно до вимог статутів Збройних Сил України та нормативно-правових актів України, що передбачають матеріальну відповідальність.

Той факт, що порушення права збройних конфліктів було вчинено підлеглою особою, не звільняє її начальників від дисциплінарної чи кримінальної відповідальності, якщо вони мали в своєму розпорядженні інформацію щодо намірів підлеглого і не вжили всіх можливих запобіжних заходів щодо відвернення порушень.

Пам'ятай:

- кожна людина має право на справедливий суд;
 - кожній людині надається право на захист відповідно до основних юридичних гарантій, позбавлення цього права є порушенням;
 - ніхто не може бути визнаний винним, доки не буде доведена його вина;
 - серйозні порушення міжнародного гуманітарного права кваліфікуються як воєнні злочини.
- Законодавством України встановлена кримінальна відповідальність за:
- злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні;
 - мародерство;
 - насильство над населенням у районі воєнних дій;
 - погане поводження з військовополоненими;
 - незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними.

До кримінальної відповідальності притягаються особи, які вчинили серйозні порушення МГП.

Серйозні порушення норм права війни є воєнними злочинами.

До серйозних порушень МГП належать:

- порушення, які спрямовані проти людей;
- порушення, які спрямовані проти майна;
- порушення, які вчинені шляхом віроломного використання міжнародно визнаних розпізнавальних емблем (знаків) і сигналів.

До порушень, які спрямовані проти людей належать:

- навмисне вбивство, катування та нелюдяне ставлення;
- навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди для здоров'я людини;
- напад на осіб, які перебувають під захистом МГП;
- здійснення нападу не вибіркового характеру, коли відомо, що це стане причиною надмірних людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам;
- напад на установки і споруди, коли відомо, що такий напад спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам;
- напад на місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони;
- неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються;
- проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів;
- нелюдяне ставлення, яке супроводжується приниженням гідності людини, у тому числі — застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації;
- взяття заручників;
- здійснення актів терору;
- незаконне позбавлення волі (арешт);
- віддання наказу не залишати нікого в живих;
- депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території;
- переміщення державою-окупантом частини воєнного цивільного населення на окуповану територію;

— позбавлення права на неупереджене та нормальне судочинство;

— невинуватена затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб;

— примушування до служби у збройних силах противника;

— обмеження доступу населення до їжі, води тощо.

Порушення, які спрямовані проти майна:

— великомасштабні руйнування майна;

— присвоєння майна у великих масштабах;

— знищення або розграбування власності противника;

— віддання на розграбування населеного пункту або місцевості;

— захоплення суден, що призначені для берегового рибальства або потреб місцевого мореплавства, госпітальних суден та суден, які здійснюють наукові і релігійні функції.

Як серйозне порушення, розглядається віроломне використання розпізнавальних емблем (знаків, сигналів) (Див. додаток № 2), якими позначаються особи і об'єкти, що користуються захистом права війни.

Міжнародна Світове співтовариство з початку ХХ
судова система століття намагалося створити судову систему, яка б розглядала справи міжнародної важливості. Для цієї мети в 1922 р. засновано Постійну палату міжнародного правосуддя. За період з 1922 по 1940 рр. Всесвітній Суд розглянув 29 міждержавних суперечок. Однак його діяльність була не дуже успішною — в 1939 р. почалася Друга Світова війна, після якої Ліга Націй і Постійна палата міжнародного правосуддя припинили своє існування.

Після закінчення Другої світової війни уперше в історії переможниці провели два судові процеси — Нюрнберзький і Токійський, на якому були засуджені високопоставлені державні й військові діячі Німеччини і Японії, винні в здійсненні військових злочинів і злочинів проти людяності. На цих процесах уперше в юридичному контексті було використане поняття «геноцид». Людство споконвічно прагнуло створити міжнародну судову систему, яка б карала злочинців, винних у геноциді й інших тяжких злочинах міжнародного масштабу.

Мал.21 Міжнародний суд над військовими злочинцями

В 1945р. створюється Міжнародний Суд (мал.21), що є головним судовим органом ООН і розглядає суперечки між державами. Після Другої світової війни, як тимчасові судові органи, створені два Міжнародних трибунали:

❖ Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, завдання якого покарання осіб, що вчинили військові злочини, геноцид й злочини проти людяності під час війни на території колишньої Югославії (1991-2001 роки).

❖ Міжнародний трибунал для Руанди, головне завдання: покарання злочинців, винних у здійсненні актів геноциду й інших серйозних порушень міжнародного законодавства в Руанді й відносно громадян Руанди в сусідніх країнах (1994 рік). Міжнародний трибунал по Руанді створений Радою Безпеки ООН в 1994 р.

17 липня 1998 року на конференції в столиці Італії створено Міжнародний кримінальний суд, який є незалежним постійно діючим судовим органом. Він був заснований відповідно до Римського статуту. Його компетенція поширюється на найбільш тяжкі міжнародні злочини, вчинені після 1 липня 2002 року — дати вступу Римського статуту в силу.

Робота Міжнародного кримінального суду зосереджена тільки на злочинах, вчинених високопоставленими лідерами у справах, за якими національні суди не хочуть або не можуть провести належного розслідування.

За станом на серпень 2006 року юрисдикцію МКС визнали 102-104 країни, у тому числі більшість європейських країн. Проте свої підписи під договором про створення суду відкликали США і Ізраїль, які побоюються переслідування своїх солдатів. Ще два члени Ради безпеки ООН — Росія і Китай — також утрималися від участі в роботі суду.

МКС не підмінює, а лише доповнює національні судові органи. Держави повинні самі віддавати суду тих, хто вчинив геноцид, злочини проти людяності, військові злочини або агресію. Тільки якщо та або інша держава не готові або не хочуть віддати суду злочинця, МКС візьме справу у свої руки.

Необхідно знати!

Витяг з розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)».

Ст. 431. Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні.

Добровільна участь військовослужбовця, який перебуває в полоні, у роботах, що мають військове значення, або в інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам, за відсутності ознак державної зради — карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого, — карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років.

3. Вчинення військовослужбовцем, який перебуває в полоні, дій спрямованих на шкоду іншим військовополоненим, з корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого до себе ставлення з боку ворога — карається позбавленням волі на строк до трьох років.

Ст. 432. Мародерство.

Викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених — карається позбавленням волі на строк від 3 до 10 років.

Ст. 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій.

Насильство, протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необ-

хідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій, — карається позбавленням волі на строк від 3 до 8 років.

Розбій, вчинюваний щодо населення в районі бойових дій, карається позбавленням волі на строк від 7 до 10 років.

Ст. 434. Погане поводження з військовополоненими.

Погане поводження з військовополоненими, яке мало місце неодноразово, або пов'язане з особливою жорстокістю, або спрямоване проти хворих і поранених, а також недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених особами, на яких покладено їх лікування і піклування про них, з відсутності ознак більш тяжкого злочину — караються позбавленням волі на строк до 3 років.

Ст. 435. Незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними.

Носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста або Червоного Півмісяця особами, які не мають на те права, а також зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста і Червоного Півмісяця або пофарбуванням, присвоєним санітарно-транспортним засобам, — караються позбавленням волі на строк до 2 років.

Ст. 438. Порушення законів та звичаїв.

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни заборонених МГП, а також віддання наказу про вчинення таких дій — карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років.

2. Діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством — караються позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі.

Ст. 439. Застосування зброї масового знищення забороненої міжнародними договорами — карається позбавленням волі на строк від 8 до 12 років.

Діяння, якщо воно спричинило загибель людей — карається позбавленням волі на строк від 8 до 15 років або довічним позбавленням волі.

Ст. 441. Екоцид.

Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення ін-

ших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу — карається позбавленням волі на строк від 8 до 15 років.

Ст. 442. Геноцид.

1. Діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заповідання їм тяжких тілесних ушкоджень — карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі.

Ст. 443. Посягання на життя представника іноземної держави Вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави, яка має міжнародний захист, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень — карається позбавленням волі на строк від 8 до 15 років або довічним позбавленням волі.

Ст. 445. Незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоно Півмісяця, — карається штрафом до 50-ти неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до 6 місяців.

Ст. 447. Найманство.

1. Вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у конфліктах, — караються позбавлення волі на строк від 3 до 8 років. До воєнних трофеїв належать: захоплене у противника озброєння, військова техніка та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила.

Питання для закріплення знань

1. Історія виникнення Міжнародного гуманітарного права.
2. Назвіть головні документи, що визначають джерельну базу Міжнародного гуманітарного права.
3. Які ти знаєш особи та об'єкти, що перебувають під захистом Міжнародного гуманітарного права.
4. За які порушення Міжнародного гуманітарного права проти людей та майна військовослужбовці України притягаються до кримінальної відповідальності?

2.2. Особливості ведення воєнних дій з урахуванням норм Міжнародного гуманітарного права

Збройні сили держави та їх правовий статус

Збройні сили держави (сторони), яка воює, — це організовані збройні формування, що знаходяться під командуванням осіб, відповідальних перед цією державою (стороною) за дії своїх підлеглих.

Громадяни держави-противника не повинні насильно притягуватися до участі у воєнних діях проти своєї держави.

Збройні сили підпорядковуються внутрішній дисциплінарній системі, яка забезпечує можливість дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

До складу збройних сил входять комбатанти (мал. 22) (ті, які воюють) та медичний і духовний персонал (ті, які не воюють).

Комбатанти — особи зі складу збройних сил сторони, які беруть участь у збройному конфлікті (за винятком медичного та духовного персоналу).

Вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях. Вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

Комбатанти повинні відрізняти себе від цивільного населення в той час, коли вони беруть участь у нападі (або у воєнних діях, які є підготовкою до нападу), щонайменше — відкритим носінням зброї.

Застосування військових заходів насильства щодо комбатантів у воєнних діях, аж до їх знищення, визнається законним.

У разі захоплення комбатанта противником він має право на отримання статусу військовополоненого.

Мал.22. Представник збройних сил

Проведення відмінності між комбатантами і цивільними особами є базовим принципом міжнародного гуманітарного права.

На відміну від комбатантів, цивільних осіб не можна атакувати — але для цього вони не повинні брати участь у військових діях. Беручи участь у військових діях, цивільні особи втрачають на цей час свій недоторканий статус і можуть притягатись до кримінальної відповідальності.

Партизани — особи, які добровільно воюють у складі організованих збройних партизанських сил на території, що зайнята противником (або контролюється реакційним режимом) за свободу і незалежність батьківщини.

Партизани (мал. 23) є комбатантами, якщо їх очолює особа, яка відповідає за їхні дії, мають знаки, що відрізняють їх від цивільного населення, відкрито носять зброю та дотримуються норм міжнародного гуманітарного права.

Бійці національно-визвольних рухів прирівнюються до регулярних збройних сил держави, тобто розглядаються як комбатанти.

Мал.23. Партизани

Некомбатанти (ті, які не воюють) — особи, які входять до складу збройних сил та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть. До них належать

медичний персонал, духовні особи, військові кореспонденти тощо. До вказаних осіб не повинна застосовуватися зброя доти, доки вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків.

Вказані особи стають комбатантами у разі їхньої безпосередньої участі у воєнних діях.

Шпигуни та **найманці** є незаконними учасниками воєнних дій.

Шпигуни — особи, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості на території, що контролюється однією із сторін, яка перебуває у збройному конфлікті, з метою подальшого передавання інформації протилежній стороні.

Найманці — особи, які спеціально завербовані і беруть участь у воєнних діях з метою отримання особистої вигоди. Вони не є громадянами протилежної сторони, яка перебуває в збройному конфлікті, та особами, які постійно мешкають на території, що контролюється цією стороною. Найманці не входять до складу збройних сил сторін, що воюють.

До найманців не належать військові інструктори і радники, які офіційно направляються однією державою для надання допомоги в будівництві збройних сил іншої держави за умови, якщо вони не беруть особистої участі у воєнних діях.

Шпигуни та найманці не мають права на статус військовополоненого і підлягають покаранню за свої дії. Проте їхнє покарання має бути призначене лише за вироком компетентного судового органу.

Заборонені методи і засоби ведення воєнних дій

З метою запобігання зайвих страждань та невинуватих жертв серед цивільного населення, заподіяння великого і тривалого збитку природному середовищу, пов'язаних із воєнними діями, для сторін, які воюють, встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій.

У ході воєнних дій заборонено застосовувати такі методи:

- убивати або завдавати поранення цивільним особам;
- убивати або завдавати поранення особам, які, склавши зброю або не маючи засобів захищатись, здались у полон;

— убивати парламентарів і осіб, які його супроводжують;
— нападати на осіб, які зазнали корабельної аварії або покидають на парашуті літальний апарат, що терпить лихо, і які не чинять ворожих дій (за винятком осіб, які десантуються у складі повітряних десантів);

— примушувати осіб, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права, брати участь у військових діях;

— віддавати наказ нікому не залишати в живих або загрозувати ним;

— брати заручників;

— вводити противника в оману шляхом віроломства;

— використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста чи Червоного Півмісяця, міжнародні розпізнавальні знаки цивільної оборони та розпізнавальні знаки культурних цінностей, міжнародний спеціальний знак особливо небезпечних об'єктів, білий прапор парламентарів, інші міжнародно-визнані знаки і сигнали (Див. додаток № 2);

— незаконно використовувати розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй;

— здійснювати напад невибіркового характеру, який може спричинити такі втрати серед цивільного населення та такий збиток цивільним об'єктам, що будуть несумірними з досягненням необхідної військової переваги над противником;

— здійснювати терор щодо цивільного населення;

— використовувати голод серед цивільного населення з метою досягнення військових цілей;

— знищувати, вивозити або приводити в несправність об'єкти, які необхідні для виживання цивільного населення;

— нападати на медичні формування та санітарно-транспортні засоби, які мають належні розпізнавальні емблеми (знаки) і сигнали;

— здійснювати вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, якщо вони не використовуються у військових цілях);

— знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлення культу та об'єкти, які складають культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху у бойових діях;

— знищувати або захоплювати власність противника, крім випадків, коли такі дії викликані воєнною необхідністю;

— віддавати на розграбування населені пункти або місцевості.

У ході воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби:

— розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи);

— снаряди вагою менше 400 грамів, які є розривними або споряджені вибуховою чи запалювальною речовиною;

— отрути, отруйні речовини та сильнодіючі отруйні речовини;

— бактеріологічну (біологічну) і токсичну зброю;

— будь-яку зброю, дія якої полягає в нанесенні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів;

— міни, що спроектовані для спрацьовування від випромінювання міношукача або іншого неконтактного впливу в ході їх розвідки (пошуку);

— будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацьовування;

— міни-пастки;

«**Міна-пастка**» означає будь-який пристрій або матеріал, що призначений, сконструйований або пристосований для нанесення травм, і який спрацьовує зненацька, коли людина доторкається, або наближається до гаданого нешкідливого предмета, або робить дію, що здається безпечною.

Забороняється використання мін-пасток, що яким-небудь чином з'єднані або асоціюються з такими особами і об'єктами:

— міжнародновизнаними захисними емблемами, знаками або сигналами;

— хворими, пораненими або мертвими;

— місцями поховання, кремації або могилами;

— медичними установами, медичним устаткуванням, медичними матеріальними засобами або санітарним транспортом;

— дитячими іграшками або іншими переносними засобами або продуктами, спеціально призначеними для харчу-

вання, забезпечення здоров'я, гігієни чи використаними як предмети одягу або навчання дітей;

— продуктами харчування або напоями;

— кухонними приладами, за винятком присутніх у військових установах, військових розташуваннях або на військових складах;

— предметами явно релігійного характеру;

— історичними пам'ятниками, творами мистецтва або місцями відправлення культу, які становлять культурну або духовну спадщину народів;

— дистанційно встановлювані міни, встановлення яких не відповідає визначеним технічним вимогам;

— торпеди без пристрою самоліквідації;

— автоматичні контактні міни, які закріплені на мін-репах, коли вони не стають безпечними у разі зриву з якоря;

— лазерну зброю, що призначена для заподіяння постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичні прилади;

— засоби впливу на природне середовище, що мають тривалі серйозні наслідки руйнації;

— запалювальні засоби проти цивільного населення і цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву.

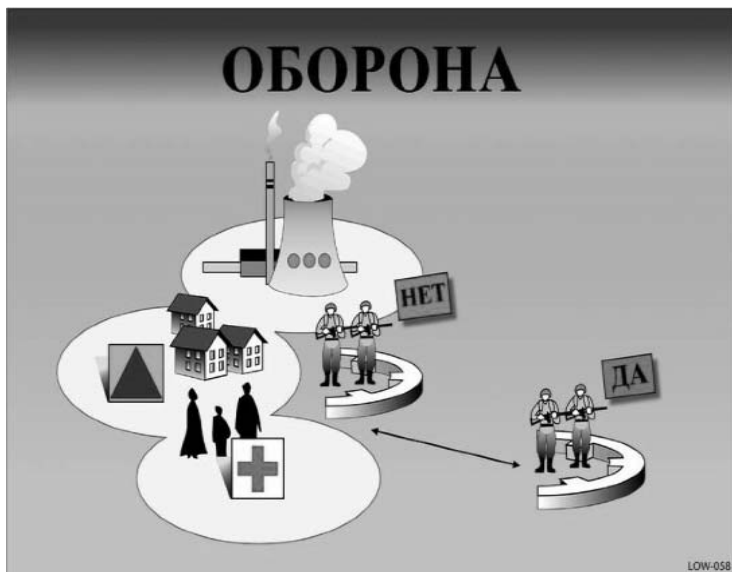
Організація основних видів бою з урахуванням норм Міжнародного гуманітарного права

Оборону (мал. 24) слід організовувати, головним чином, поза густонаселеними районами. Командир зобов'язаний постійно уточнювати, які об'єкти у зоні

дій підпорядкованих підрозділів перебувають під захистом МГП, а які є воєнними об'єктами.

Цивільні особи та цивільні об'єкти слід вивести із розташування воєнних об'єктів. З цією метою командири повинні вжити всіх заходів щодо організації взаємодії із цивільною владою, щоб уникнути випадкових втрат серед цивільного населення, а також нанесення збитку цивільним об'єктам.

Переміщення цивільних осіб із районів, що розташовані поблизу воєнних об'єктів, бажано здійснювати у знайомі їм райони, які не становлять для них небезпеки.

Мал. 24. Правила організації оборони

Необхідно перевірити, чи позначені об'єкти, які користуються особливим захистом, розпізнавальними емблемами.

Якщо можливий вибір між кількома смугами для отримання рівноцінної переваги, вибирається та із них, оборона якої створює найменшу небезпеку для цивільних осіб та цивільних об'єктів. Командир повинен постійно уточнювати місця розташування об'єктів, що знаходяться під захистом МГП, на маршрутах висування і рубежах розгортання противника, перед фронтом оборони, а також характер статусу об'єктів (цілей), що заплановані до вогневого ураження.

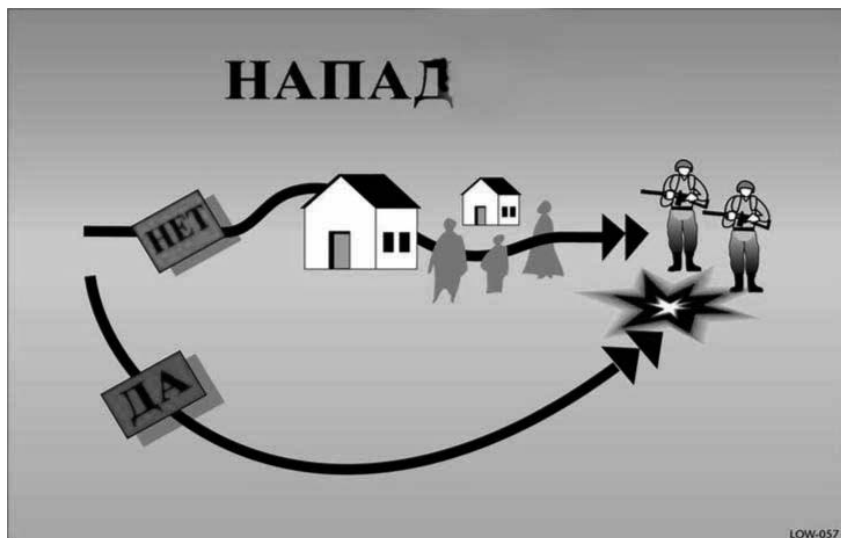
Наступ — проводиться з метою повного розгрому противника і оволодіння важливими районами (об'єктами) місцевості.

Наступ (мал.25) може здійснюватись лише на конкретні військові об'єкти, які мають бути розпізнаними.

Для їх ураження повинні бути чіткі цілевказівки.

Слід вибрати такий напрямок і час нападу, за яких людські втрати та зруйнування цивільними об'єктами будуть найменшими (наприклад, нанесення вогневого ураження військовому заводу противника після закінчення робочого дня).

Якщо дозволяє бойова обстановка, слід завчасно повідомити про наступальні військові дії шляхом технічних засобів масового інформування або попереджувальним вогнем із стрілецької зброї.

Мал. 25. Правила організації наступу

У ході вогневого ураження противника необхідно:

- постійно вести розвідку цілей та уточнювати їх статус із метою недопущення невинуватих руйнувань, які не впливають на результати виконання поставленого завдання;
- торгові судна, що йдуть під конвоєм кораблів противника, та цивільні літальні апарати, що супроводжуються в/літаками, можуть піддаватися нападу.

Пересування і місця дислокації

Військові частини і підрозділи, окрім санітарних формувань, при пересуваннях або зупинках повинні триматися за межами населених районів, коли їх присутність, навіть тимчасова, може створити небезпеку для цивільного населення і цивільних об'єктів. Пересування через густонаселені райони або поблизу від них повинні проводитися

швидко. Перерви в пересуванні (наприклад, регулярні зупинки через певні проміжки часу, випадкові зупинки), коли це дозволяє тактична обстановка, проводиться поза населеними районами або, принаймні, в найменше густонаселених районах. Навіть тимчасова військова присутність може створити небезпечну ситуацію для населених районів і цивільних осіб.

Частини і підрозділи, розташовані в населених районах або поблизу від них, повинні бути розміщені так, щоб створювати найменш можливу небезпеку для цивільних районів (наприклад, чітке фізичне розділення; належна відстань між будівлями, використовуваними у військових цілях, і іншими будівлями).

Організація бойового забезпечення з врахуванням норм Міжнародного гуманітарного права

Успіх сучасного загальновійськового бою значною мірою залежить від ретельно організованого бойового забезпечення.

Основними видами бойового забезпечення є: розвідка, охорона; захист від зброї масового ураження; тактичне маскування; інженерне забезпечення; забезпечення радіаційного, хімічного та біологічного захисту; морально — психологічне забезпечення.

Врахування норм Міжнародного гуманітарного права під час організації розвідки

В основу діяльності щодо збору інформації, яка не суперечить вимогам міжнародного гуманітарного права, покладена різниця між дозволеними та забороненими методами її збору.

Діяльність щодо збору інформації, яка має воєнну цінність, у районах, що знаходяться під контролем противника, вважається законною, якщо вона здійснюється військовослужбовцями без приховування статусу комбатанта (у військовій формі одягу своїх збройних сил).

Діяльність щодо збору інформації, яка має воєнну цінність, у районах, що знаходяться під контролем противника, розглядається як шпигунство, якщо воєнна здійснюється обманним шляхом. Шпигунство не забороняється, але комбатант, який був захоплений під час такої діяльнос-

ті, втрачає право на отримання статусу військовополоненого і може бути покараним.

Цивільне населення протилежної сторони не можна примушувати до надання відомостей ними особисто або від третіх осіб.

Захоплені в полон комбатанти можуть бути допитані, але вони повинні повідомляти лише ті відомості, які дозволяють установити їхню особу.

Військовополонені, які відмовляються відповідати на запитання, не можна піддавати погрозам, приниженням особистості, тортурам, будь-яким обмеженням чи переслідуванням.

Основними завданнями розвідки, з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права, є добування достовірних розвідувальних даних про:

- об'єкти (цілі) противника, які знаходяться поблизу цивільних об'єктів або є ними;

- наявність укриттів для цивільного населення на можливих напрямках дій військ (сил);

- наявність, розташування і стан об'єктів, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права, ступінь їх використання противником;

- дорозвідку об'єктів (цілей) противника для одержання даних про можливий збиток цивільному населенню та об'єктам, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права;

- виявлення порушень норм міжнародного гуманітарного права у ході ведення воєнних дій своїми військами (силами) і військами противника.

Врахування норм МГП під час організації тактичного маскування

Під час організації та проведення заходів щодо маскування військових об'єктів, озброєння і військової техніки забороняється використовувати:

- міжнародні розпізнавальні емблеми, знаки і сигнали;

- прапори, військові емблеми і форму одягу противника, нейтральних держав, а також розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй;

— присутність медичних формувань, санітарного транспорту, військовополонених і цивільних осіб з метою приховати (захистити) визначені райони, воєнні об'єкти, озброєння і техніку від розвідки противника.

Врахування норм МГП під час організації інженерного забезпечення

За будь-яких умов обстановки забороняється застосовувати мінно-вибухові загородження проти цивільного населення і цивільних об'єктів.

Під час будь-якого встановлення мін, якщо можливе ураження цивільного населення, його завчасно оповіщають, за винятком випадків, коли цього не дозволяє зробити обстановка, що склалася.

Особливостями застосування протипіхотних мін відповідно до вимог норм міжнародного гуманітарного права є обмеження і проведення додаткових заходів:

— фіксація (рестрація) у відповідних документах установлених мінно-вибухових загороджень;

— ліквідація мінно-вибухових загороджень після припинення активних воєнних дій.

Дозволяється застосовувати без позначення, огороження і будь-яких інших обмежень:

— будь-які типи протипіхотних мін із неконтактним підривним пристроєм;

— усі міни спрямованої дії із будь-якими типами підривачів, якщо вони встановлюються на термін до 72 годин і забезпечується постійне спостереження за ними з метою недопущення до них цивільних осіб;

— усі типи протипіхотних мін у керованому по проводах (радіо) варіанті, коли їх підривання відбувається за командою оператора;

— усі типи протипіхотних мін із підривачами уповільненої дії.

Мінні поля, на яких установлені протипіхотні міни, що не відповідають встановленим вимогам, повинні позначатися і огорожуватися.

Позначення здійснюється знаками, зрозумілими і видимими будь-якій людині, яка наближається до меж мінного поля.

Огородження мінного поля може бути виконане колючим дротом або шляхом використання будь-яких інших засобів, що ускладнюють проникнення людини на мінне поле.

Після встановлення мін у такому позначеному та огороженому районі мінне поле повинно знаходитися під відповідним спостереженням.

Обов'язковому позначенню та огороженню підлягають усі загородження, які встановлюються із протипіхотних фугасних мін, осколкових мін фугасного ураження та інших мін із контактними механічними або електромеханічними підривачами.

Після припинення воєнних дій, з метою захисту цивільних осіб від впливу протипіхотних мін, усі мінні поля, міни та міни-пастки розмінуюються (знищуються) або залишаються в межах обгородженого і позначеного периметра, який знаходиться під відповідним спостереженням.

Врахування норм Міжнародного гуманітарного права під час організації морально-психологічного забезпечення

Завданнями морально-психологічного забезпечення, з урахуванням норм міжнародного. гуманітарного права, є:

- аргументоване переконання особового складу в необхідності дотримання принципів і норм міжнародного гуманітарного права;

- оперативне доведення до військовослужбовців наказів і директив командувачів, старших командирів (начальників) із питань застосування норм міжнародного гуманітарного права;

- постійне інформування особового складу про обстановку, що склалася, звичаї і традиції місцевого цивільного населення;

- виховання особового складу в кращих українських традиціях гуманного ставлення до жертв збройних конфліктів і цивільного населення;

- підтримання зв'язків із місцевою адміністрацією з метою забезпечення безконфліктних відносин військ (сил) із цивільним населенням.

Підраховано, що з початку Другої світової війни було встановлено 400 млн мін, з них щонайменше 65 млн — за останні

15 років (тобто до 1990 р.). На сьогодні в 64 країнах світу встановлено від 80 до 110 млн мін. Найбільш висока концентрація мін у країнах, що розвиваються. У 19 африканських країнах встановлено приблизно 37 млн. мін. В Анголі налічується 10 млн мін, 70 тисяч осіб перенесли ампутації. Під час військових дій у колишній Югославії встановлено більше 3 млн мін.

Цікаво знати

Більшість мін установлюються не в тих країнах, де вони виготовляються. До середини 80-х років у галузі виробництва і експорту мін лідирували Великобританія, Бельгія, США, Франція. Останніми роками основними виробниками і постачальниками мін були Італія, Єгипет, Пакистан і ЮАР. Світовий оборот від торгівлі мінами щорічно становить 200 млн дол.

Розмінування і знищення мін — не тільки дорога (за оцінками, від 400 до 1000 доларів за міну), але і ризикова справа, що вимагає великих тимчасових витрат.

У 70 країнах світу встановлено (тобто на бойовому взводі) більше 100 мільйонів ППМ (протипіхотних мін).

Щорічно встановлюється від 2 до 5 мільйонів ППМ, а знешкоджується близько 100 000.

Вартість однієї ППМ близько 3 доларів США.

Знешкодження обходиться від 200 до 1 000 доларів США за 1 ППМ.

Щомісячно жертвами ППМ стають більше 2 000 чоловік (за останні 50 років від ППМ загинуло більше, ніж від хімічної і ядерної зброї, разом узятих).

Вивчи нові терміни та поняття

Війна — стан, у якому держави застосовують одна проти одної усі форми тиску із дотриманням законів та звичаїв війни.

Міжнародний збройний конфлікт — зіткнення між збройними силами держав, коли державу-агресора визначити неможливо.

Внутрішній збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру) — зіткнення на території держави збройних сил уряду з антиурядовими організованими збройними загонами.

До внутрішнього збройного конфлікту (збройного конфлікту неміжнародного характеру) належать такі ситуації, коли:

— у межах території однієї держави починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними угрупованнями;

— антиурядові збройні загони, організовані під керівництвом відповідного командування, здійснюють контроль над частиною території держави, який дає їм можливість вести безперервні та узгоджені воєнні дії.

До внутрішніх збройних конфліктів не належать випадки порушення громадського порядку та ситуації внутрішньої напруженості (наприклад, масові беспорядки, окремі акти насильства або аналогічні дії).

Окупація — тимчасове зайняття території противника військами держави, що воює, та організація на цій території військової адміністрації, яка повинна забезпечувати громадський порядок і нормальну життєдіяльність.

Перемир'я — призупинення чи припинення воєнних дій між сторонами, які воюють, за взаємною угодою або на вимогу Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Анексія — протиправне насильницьке приєднання однією державою території іншої держави.

Геноцид — дії, що скоюються з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу (визначення «геноциду» у національному законодавстві України приведене в розділі 3 додатка 5 до Керівництва).

Біженці — особи, які внаслідок воєнних дій або інших надзвичайних обставин покинули державу, в якій вони постійно проживали.

Депортація — примусове виселення особи, групи осіб чи народу з місця постійного проживання до іншої держави.

Інтернування — прийняття та примусове поселення нейтральною державою або іншою державою, що не є стороною міжнародного збройного конфлікту, осіб, які належать до збройних сил держав, які воюють (війська сторін, у тому числі військові кораблі та літаки, військовополонені, які втекли, хворі та поранені), що змушені були вступити на її

територію. Особи, які піддані інтернуванню, роззброюються і розміщуються на розсуд держави, яка їх прийняла.

Інтернування також означає примусове поселення у спеціальних місцях цивільних осіб однієї із сторін, які воюють, що опинилися на території противника у зв'язку з війною чи міжнародним збройним конфліктом.

Репатріація — повернення в державу громадянства, постійного проживання чи походження осіб, які опинилися через різні обставини на території інших держав.

Перед тим, як використовувати воєнні трофеї, з них необхідно зняти емблеми і знаки противника та встановити власні емблеми (знаки).

Воєнні трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям.

Питання для закріплення знань

1. Хто такі комбатанти та їх ознаки?
2. Чим розвідники відрізняються від шпигунів?
3. Які ви знаєте заборонені методи та засоби ведення бойових дій?
4. Що таке міни-пастки і чому на ваш погляд забороняється їх використовувати?

ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА

Введення. Завдання, структура тактичної підготовки учнів. Тактична підготовка — основний предмет бойової підготовки військ

Тактична підготовка — основний предмет бойової підготовки військ

Тактична підготовка є складовою частиною військового мистецтва. Вона охоплює теорію і практику підготовки і ведення бою. Тактика початкована з появою армій. Її розвиток пов'язаний з появою новітніх засобів збройної боротьби з зростанням кількістю бойової техніки, яка залучалася для рішення бойових завдань, із якісною зміною особового складу військ. Вона є основою польової виучки особового складу підрозділів і частин. Тактика об'єднує в єдиний комплекс знання, вміння та навички, здобуті особовим складом на заняттях з вогневої, технічної, інженерної, стрійової і фізичної підготовки, з цивільної оборони та інших навчальних предметів.

Критерієм тактичної підготовленості особового складу підрозділів і частин є перемога в бою. Тактична підготовка включає: вивчення теоретичних положень ведення бою, організації, озброєння та бойових можливостей своїх підрозділів і підрозділів іноземних армій, прийомів та способів дії бою; вивчення особовим складом порядку вмілого застосування зброї та техніки у складних умовах, на місцевості вдень та вночі; виховання у особового складу морально-бойових якостей, необхідних для виконання бойового завдання.

Критерієм тактичної підготовленості особового складу підрозділів і частин є перемога в бою. Тактична підготовка включає: вивчення теоретичних положень ведення бою, організації, озброєння та бойових можливостей своїх підрозділів і підрозділів іноземних армій, прийомів та способів дії бою; вивчення особовим складом порядку вмілого застосування зброї та техніки у складних умовах, на місцевості вдень та вночі; виховання у особового складу морально-бойових якостей, необхідних для виконання бойового завдання.

Бойовий статут Сухопутних військ — основа тактичної підготовки

У бойовому статуті Сухопутних військ, частина III (взвод, відділення, танк), викладаються основні положення щодо підготовки та ведення сучасного загальновійсько-

вого бою механізованим взводом (відділенням) та танковим взводом (танком) у різних видах бою. Бойовий статут Сухопутних військ — основа тактичної підготовки.

При вивченні тактичної підготовки учні повинні

Знати: Характерні риси загальновійськового бою, способи ведення бою із застосуванням звичайної зброї, тактичні знаки і основні умовні позначення загальновійськового бою, удар, маневр і вогонь складові частини бою, класифікація вогню звичайної зброї, види маневру підрозділами і вогнем, поняття про бойове забезпечення, екіпіровка військовослужбовців, завдання воїнів Збройних Сил України, обов'язки солдата в бою, поведінка солдата в бою (МГП), організацію механізованого відділення, бойового забезпечення, озброєння та бойову техніку родів військ Сухопутних військ, діяти за сигналами оповіщення, використовувати засоби індивідуального захисту.

Вміти: Застосовувати способи пересування на полі бою, вибирати вогневу позицію та обладнувати її, вести спостереження у заданому секторі, визначати розташування цілей відносно орієнтирів, доповідати про результати спостереження, знищувати противника в обороні та в наступі, діяти за сигналами оповіщення, застосовувати способи боротьби з танками, бронемашинами та з повітряними цілями противника, влаштувати загородження з протитанкових та протипіхотних мін, виявляти їх та долати за проходами, діяти в наступі та обороні у складі дрібного підрозділу та відділення, виконувати завдання у дозорі.

3.1 Основи загальновійськового бою

Поняття про бій, види бою *Бій* — це основна форма тактичних дій військ, організованих та узгоджених за метою, місцем, часом, удари, вогонь і маневр з'єднань, частин та підрозділів з метою знищення противника, відбиття його ударів чи виконання інших завдань в обмеженому районі протягом короткого часу.

Сучасний загальновійськовий бій ведеться об'єднаними зусиллями всіх військ, які беруть у ньому участь із застосу-

ванням танків, бойових машин піхоти, бронетранспортерів, артилерії, засобів протиповітряної оборони, літаків, вертольотів та іншого озброєння і техніки.

Суть, характер, основні види і принципи сучасного загальновійськового бою

Сучасний загальновійськовий бій характеризується рішучістю, напруженістю і швидкоплинністю, динамічністю, наземно-повітряним характером, швидким переходом від одних дій до ін-

ших, одночасними потужними вогневими діями на велику глибину, застосуванням різноманітних способів виконання бойових завдань.

Рішучість полягає в прагненні особового складу всіма наявними засобами за короткий строк і з найменшими втратами знищити противника і здобути повну перемогу. Це досягається всебічним знанням противника, сміливістю, наполегливістю і завзяттям особового складу при виконанні бойових завдань, швидким використанням наслідків вогневого удару, а також результатів вогню своєї зброї, вмільми та ініціативними діями всього особового складу. Рішучість у бою забезпечується також високими морально-бойовими якостями військовослужбовців, їх активністю та ініціативою.

Напруженість і швидкоплинність. Сучасні умови бою вимагають від солдата великого напруження моральних і фізичних сил. Застосування в бою сучасних засобів знищення і пересування, що мають велику потужність, обумовлює швидкоплинність бою. Солдат має бути сильний духом, морально загартований, добре фізично підготовлений і здатний переборювати будь-які труднощі; повинен володіти непохитною волею до перемоги; захищати командирів у бою, бути готовим у випадку його поранення чи загибелі взяти на себе командування підрозділом; не залишати без дозволу командира своє місце в бою.

Динамічність — це здатність до швидких переміщень сучасних засобів з метою зайняти найвигіднішу позицію щодо противника. Висока динамічність досягається вишколом особового складу, знанням своїх завдань, умінням робити правильні висновки з складної обстановки, швидко

приймати рішення і злагоджено діяти на полі бою. Солдат повинен вміти знищувати противника вогнем з особистої зброї, озброєння бойової машини ручними осколковими гранатами, а в рукопашному бою — штиком, прикладом, піхотною лопаткою, прийомами нападу і самозахисту, виявляти при цьому хоробрість, ініціативу і кмітливість, допомагати товаришам.

Швидкий перехід від одних дій до інших. Солдат завжди повинен бути готовий за наказом командира перейти у наступ; переслідувати противника як у пішому порядку, так і на машинах; у складі відділення захоплювати вигідні рубежі та переходити до оборони. Усе це можливо лише тоді, коли солдат уміє використовувати місцевість, швидко обладнати окоп та укриття, здійснювати маскування, долати загородження, перешкоди і зони зараження, встановлювати і розмінювати протитанкові та протипіхотні міни, проводити спеціальну обробку.

Наземно-повітряний характер бою став можливим завдяки значному підвищенню бойових можливостей військ, далекобійності та ефективності засобів знищення. Солдат завжди повинен бути готовий діяти в тактичному повітряному десанті, розпізнавати повітряні цілі противника і вміло вести боротьбу з ними, знати бойові характеристики танків, інших броньованих машин і протитанкових засобів противника, їх сильні і слабкі сторони, особливо найбільш уразливі місця.

Одночасні потужні вогневі дії на велику глибину. Незалежно від того, де перебуває солдат — на передньому краї чи в тилу, — він повинен постійно бути готовим до захисту від вогневих дій противника.

Види загальновійськового бою

Основними видами загальновійськового бою є оборона і наступ. **Оборона** здійснюється, навмисно або вимушено, з головною метою — відбити наступ противника, завдати йому втрат і створити умови для переходу своїх військ у наступ. Сутність оборони полягає в ураженні противника усіма засобами при його висуванні, під час його атаки та у ході бою за утримання займаних районів. Вирішальне значення в обороні має витримка, стійкість та високий морально-психологіч-

ний стан особового складу. Перехід до оборони може здійснюватися в умовах безпосереднього зіткнення з противником або за відсутності зіткнення з ним. Механізоване відділення обороняє позицію, на якій обладнується окоп на відділення та окоп для бронетранспортеру (бойової машини піхоти).

Наступ проводиться з метою повного розгрому противника і оволодіння важливими районами (рубежами) місцевості. Сутність наступу полягає в ураженні противника всіма засобами, рішучій атаці, стрімкому просуванні підрозділів в глибину його бойового порядку, знищенні та полоненні живої сили, захопленні озброєння, техніки та намічених районів (рубежів) місцевості. Перехід у наступ на противника, що обороняється, може здійснюватися з ходу або із положення безпосереднього зіткнення з противником. Під час наступу механізоване відділення отримує бойове завдання, в якому визначається об'єкт атаки та напрямок продовження наступу.

Принципи ведення сучасного загальновійськового бою

Основними принципами ведення сучасного загальновійськового бою є: постійна бойова готовність підрозділів, рішучість, активність та безперервність ведення бою; узгоджене застосування підрозділів родів військ і спеціальних військ та підтримання безперервної взаємодії між ними; раптовість дій та застосування військової хитрості (обман супротивника); рішуче зосередження зусиль на головному напрямі і у рішучий момент. Маневр підрозділами, ударами і вогнем; сучасне відновлення боєздатності підрозділів, всебічне забезпечення бою, повне напруження моральних і фізичних сил, використання морально-психологічного фактора в інтересах виконання бойового завдання; тверде і безперервне управління підрозділами.

Способи ведення бою із застосуванням звичайної зброї

Загальновійськовий бій може вестися із застосуванням звичайної зброї, а з урахуванням можливості зруйнування об'єктів ядерної енергетики, хімічного виробництва, наявності у деяких країн зброї масового ураження і в умовах її застосування.

Звичайна зброя включає всі вогневі та ударні засоби, які використовують артилерійські, зенітні, авіаційні, стрі-

лецькі та інженерні боеприпаси і ракети в звичайному спорядженні, запалювальні боеприпаси та суміші. У бою із застосуванням тільки звичайної зброї вогонь артилерії, танків, бойових машин піхоти (бронетранспортерів), зенітних засобів та стрілецької зброї у поєднанні з ударами авіації є основним засобом ураження противника. Найбільш ефективним видом звичайної зброї є високоточна зброя, до якої належать розвідувально-ударні (розвідувально-вогневі) комплекси, а також інші комплекси (системи) озброєння, які використовують керовані (коректовані) та самонавідні ракети і боеприпаси, здатні уражати цілі, як правило, з першого пострілу (пуску).

Підрозділи повинні уміло вести бій із застосуванням звичайної зброї і завжди знаходитися у готовності до захисту від уражаючих факторів ядерної, хімічної та біологічної зброї. Запальні боеприпаси і суміші використовуються для ураження живої сили та вогневих засобів противника, розміщених відкрито чи тих, що знаходяться в довгочасних вогневих та інших фортифікаційних спорудах, а також його озброєння техніки і інших об'єктів.

Тактичні знаки — основні умовні позначення загальновійськового бою

На робочій карті командира і на бойових графічних документах положення, завдання та дії своїх підрозділів і підрозділів противника позначається умовними знаками (мал. 26). При цьому положення, завдання і дії своїх механізованих, танкових повітряно десантних і авіаційних підрозділів та їх тили позначаються червоним кольором, ракетних, артилерійських, зенітних, інженерних, хімічних підрозділів, підрозділів зв'язку та їх тили позначаються чорним кольором. Війська противника позначаються синім кольором.

Питання для закріплення знань

1. Дайте визначення загальновійському бою.
2. Які види загальновійськового бою Ви знаєте?
3. Назвіть найбільш ефективний вид звичайної зброї.
4. Що спільного і відмінного у поняттях «динамічність» і «швидкоплинність» бою?

Тактичні знаки-основні умовні позначення загальновійськового бою Позначається червоним кольором			
	<p>Кулемет ручний</p> <p>Гранатомет ручний протитанковий</p> <p>Танк</p> <p>Бронетранспортер</p> <p>Командно- спостережний пункт взводу</p> <p>Основний сектор обстрілу</p> <p>Рубіж переходу в атаку</p>		<p>Кулемет ротний</p> <p>Гранатомет автоматичний станковий</p> <p>Бойова машина піхоти</p> <p>Автомобіль</p> <p>Спостережний пост</p> <p>Додатковий сектор обстрілу</p> <p>Окоп з перекритою щілиною</p>
Позначається чорним кольором			
	<p>Протитанкова гармата</p> <p>Міномет</p> <p>Зосереджений вогнь артилерії</p> <p>Протитанкове мінне поле</p>		<p>Гармата калібру до 122 мм</p> <p>Самохідна гармата</p> <p>Комплекс ПТКР</p> <p>Протипіхотне мінне поле</p>

Мал.26. Тактичні знаки

Удар, вогонь і маневр — складові частини бою — **Удар** — одночасна поразка військ і об'єктів противника шляхом потужнього впливу на них всіма наявними засобами чи військами. Удари можуть бути: залежно від застосування зброї — ядерні, вогневі та удари військами; щодо засобів доставки — ракетні, артилерійські та авіаційні, щодо кількості засобів, які беруть участь у бою і об'єктів, які уражаються, — масовані, групові та одиночні.

Визначення і завдання вогню в бою

Знищення противника в бою досягається вмілим застосуванням своєї зброї. Вогонь підрозділу є основним засобом знищення противника в бою.

Підрозділ веде вогонь із зброї, встановленої на БТР (БМП), із автоматів, кулеметів, снайперських гвинтівок, гранатометів та застосовує ручні гранати, а в рукопашному бою — удари штик-ножем і прикладом.

Вогнем із бойових машин піхоти і танків знищуються танки, броньовані машини, вогневі засоби і жива сила противника, фортифікаційні споруди, а також уражаються низько літаючі літаки, вертольоти та інші повітряні цілі. Вогнем із бронетранспортерів знищується жива сила, вогневі засоби та інші цілі. Автомати і кулемети застосовуються для знищення живої сили і вогневих засобів противника. Крім того, вони можуть застосовуватися для ураження низько літаючих повітряних цілей.

Снайперська гвинтівка застосовується для знищення важливих одиночних цілей (офіцерів, спостерігачів, снайперів, обслуги вогневих засобів, низько літаючих вертольотів) противника.

Протитанкові керовані ракети, протитанкові гранатомети та протитанкові гранати застосовуються для знищення танків та інших броньованих машин, а інші гранатомети і ручні гранати для ураження живої сили і вогневих засобів противника, які розташовані поза укриттями, у відкритих окопах, траншеях та за укриттями (в лощинах, ярах та на зворотних схилах висот).

Знищити противника можна вогнем окремих вогневих засобів або зосередженням вогнем відділення і взводу.

Ураження броньованих машин і живої сили противника взвод (відділення) може здійснювати також застосуванням протитанкових і протипіхотних мін.

У сучасному бою солдату необхідно вміти вести вогонь з особистої зброї як самостійно, так і в складі підрозділу по окремих, групових і повітряних цілях, вдень і вночі, з різних положень.

Класифікація вогню звичайної зброї:

а) за тактичним завданням, що вирішується (на знищення, придушення, виснаження та ін.);

б) за видами зброї (зі стрілецької зброї, гранатометів, зброї бойових машин піхоти (бронетранспортерів), танків, артилерії, мінометів, протитанкових керованих ракетних комплексів, зенітних засобів та ін.);

в) за способами ведення (прямою, напівпрямою наводкою, із закритих вогневих позицій та ін.);

г) за напруженістю стрільби (одиначними пострілами, короткими або довгими чергами, безперервний, кинджальний, залповий та ін.);

д) за напрямками стрільби (фронтальний, фланговий та перехресний вогонь);

е) за способами стрільби (з місця, із зупинки, з ходу, з борту, з розсіюванням по фронту, з розсіюванням у глибину, по площі та ін.);

є) за видами вогню (по окремії цілі, зосереджений, загроджувальний, багатоярусний, багат шаровий вогонь та ін.).

Вогонь буде ефективним, якщо його поєднувати з маневром.

Визначення, завдання та види маневру в бою

Маневр силами і засобами — це організоване пересування під час бою. Воно проводиться з метою зайняття вигідного положення для ведення вогню по найуразливішому місцю в бойовому порядку противника, особливо на фланзі і в тилу, а також для виведення підрозділів з-під удару противника, зайняття більш вигідного положення. Маневр повинен бути простим, проводиться швидко, потай та раптово для противника.

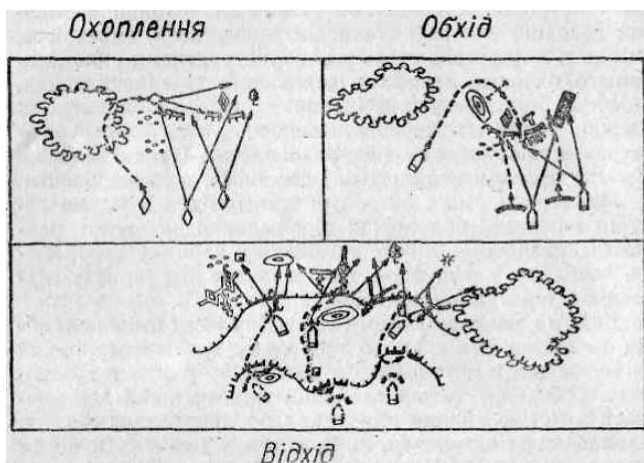
Види маневру підрозділами і вогнем (мал. 27, 28)

Видами маневру сил і засобів є: охоплення, обхід та відхід.
Охоплення — маневр, який здійснюється з метою виходу для удару у фланг противника

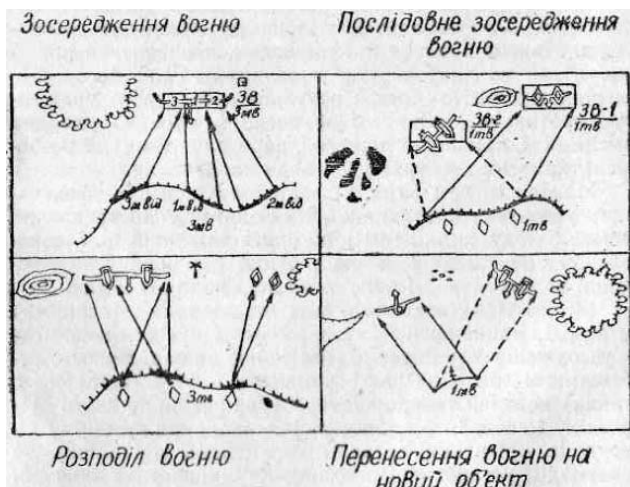
Обхід — більш глибокий маневр, який здійснюється з метою виходу для удару по противнику з тилу.

Відхід — маневр, який застосовується з метою виводу своїх підрозділів з-під удару противника і зайняття вигідного положення.

Проводиться тільки з дозволу старшого командира.

Мал. 27. Маневр підрозділу

Мал. 28. Маневр вогню

Маневр вогнем застосовується для ефективного ураження противника. Він полягає у зосередженні вогню взводу (відділення) по одній важливій цілі, в одночасному перенесенні вогню з однієї цілі на іншу, та ведення вогню взводом одночасно по декількох цілях.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Розділ І. ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ НА ЗАХИСТІ ВІТЧИЗНИ	9
1.1. Збройні Сили України — військове формування держави	9
1.2. Розбудова національних Збройних Сил	26
Розділ 2. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (МГП) ..	53
2.1. Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни	53
2.2. Особливості ведення воєнних дій з урахуванням норм МГП	70
Розділ 3. ТАКТИЧНА ПІДГОТОВКА	85
3.1. Основи загальновійськового бою	85
Розділ 4. ВОГНЕВА ПІДГОТОВКА	100
4.1. Основи стрільби із стрілецької зброї	105
4.2. Стрілецька зброя, поводження з нею, догляд і зберігання	135
Розділ 5. СТАТУТИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	168
5.1. Військовослужбовці та відносини між ними	172
5.2. Внутрішній порядок у військовій частині та її підрозділах	177
5.3. Військова дисципліна, засоби щодо її зміцнення ..	184
Розділ 6. СТРОЙОВА ПІДГОТОВКА	188
6.1. Загальні положення Стройового статуту Збройних Сил України	188
6.2. Стройові прийоми і рух без зброї та із зброєю	193
6.3. Виконання військового вітання, вихід із строю та підхід до начальника	203
Розділ 7. ВІЙСЬКОВА ТОПОГРАФІЯ	209
7.1. Орієнтування на місцевості	209
Розділ 8. ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА	235
8.1. Гімнастика	236

Розділ 9. ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНА ПІДГОТОВКА	243
9.1. Медичне забезпечення бою. Перша медична допомога пораненим і хворим	243
9.2. Організація надання першої медичної допомоги в бою. Реанімація потерпілих	250
9.3. Тимчасова зупинка кровотечі при пораненнях	262
9.4. Перша медична допомога при переломах кісток	270
Розділ 10. ОСНОВИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	278
10.1. Нормативно-правова база цивільного захисту	278
10.2. Надзвичайні ситуації	285
10.3. Захист населення від надзвичайних ситуацій	325
10.4. Основи рятувальних та інших невідкладних робіт	374
10.5. Організація цивільного захисту навчального закладу	385
СЛОВНИК	388
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДО ПІДРУЧНИКА «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ»	389
ДОДАТКИ	392

ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ

підручник для навчальних закладів
12-річної школи, професійно-технічних та вищих
навчальних закладів I та II рівня акредитації

10 клас

Авторська редакція
Керівник видавничого проекту Зарицький В. І.
Комп'ютерна верстка Бойко С. М.

Формат
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookC.
Ум.-друк. арк. ____ . Обл.-вид. арк. ____ .
Тираж _____ прим. Зам. № _____

Видавництво «Ліра-К»
03179, вул. Прилужна, 14, оф. 42, Київ

*Замовлення на книги видавництва «Ліра-К»,
а також на книги інших видавництв
можна зробити наступним чином:*

- ◆ по факсу: (044) 450-91-96;
- ◆ електронною поштою: lira-k@voliacable.com;
- ◆ або по телефону: (044) 247-93-37; 228-81-12.

Наша адреса:

03179, м. Київ, вул. Прилужна 14 к. 42 ТОВ «Ліра-К».

Банківські реквізити:

р/р 2600600640118 в АКБ «ПРАВЕКС-БАНК»

Білицьке відділення м. Київ

МФО 321983, ЄДРПОУ 31720302

ІПН 317203026059, номер свідоцтва 36055184.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
№ 1156 серія ДК.*

**Видавництво запрошує до співпраці авторів
на взаємовигідних умовах**